

K_{UNST}

i_N

D_{INKELLAND}

Kadernota Kunst & Openbare Ruimte
Gemeente Dinkelland
maart 2006

Kadernota

Kunst & Openbare Ruimte

Gemeente Dinkelland

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Uitgangspunten	4
3.	Kunst in het landschap	7
4.	Kunst in de kernen	12
5.	Kunst in een bijzonder kader	24
6.	Randvoorwaarden	27
7.	Conclusies & aanbevelingen	31

Bijlagen:

- A. Opdrachtenoverzicht
- B. Bronnen

1. Inleiding

De gemeente Dinkelland is in 2001 ontstaan door het samenvoegen van de gemeenten Denekamp, Weerselo en Ootmarsum. Behalve deze grotere gemeentes behoort een aantal kleinere kernen verspreid over het 18.000 hectare tellende gebied ook tot Dinkelland. Sommige van de kernen zijn al eeuwen oud; allen hebben ze hun eigen geschiedenis. Die geschiedenis wordt gekenmerkt door de strijd tussen geestelijke stromingen, het landbezit en de organisatie daarvan, de ontginning van de grond en de ontwikkelingen daarin en natuurlijk de aard van de bewoners.

Het samenvoegen van de woongemeenschappen van diverse grootte tot één gemeente is geen simpele klus. Naast administratieve en logistieke gevolgen moet ook het overheidsbeleid opnieuw geformuleerd worden. Het samenvoegen van de culturen van de verschillende kernen is echter niet zomaar in beleid te vatten. In al haar wijsheid heeft het gemeentebestuur dan ook besloten om de eigenheid en identiteit van de kernen als uitgangspunt vast te stellen voor het nieuw te formuleren cultuurbeleid.

Dit besluit is vastgelegd in de Contourennota Cultuurbeleid Gemeente Dinkelland 2005-2008, die is opgesteld door Kunst & Cultuur Overijssel, in nauw overleg met de gemeente Dinkelland en met diverse culturele actoren uit het veld. Eén van de aanbevelingen in de nota is om de aandacht voor beeldende kunst en de openbare ruimte een kader te geven. Voor het opstellen van een kaderplan benaderde de gemeente opnieuw KCO. Zij trok beeldend kunstenaar Jan Samsom en kunsthistorica Nanon Soeters aan om onder de vleugels van KCO deze opdracht uit te voeren.

Het plan dat voor u ligt, is het resultaat van deze opdracht. Een aantal grote ruimtelijke ontwikkelingsopgaven binnen de gemeentegrenzen, zoals de herinrichting van het centrum van Denekamp, de rondweg voor Weerselo en het masterplan voor Ootmarsum vormen een belangrijke voedingsbodem voor het kaderplan. Daarnaast zijn de ontwikkelingen die ondertussen hebben plaatsgevonden op het gebied van het ontwerpen van een percentageregeling en de ideeën die er leven voor een reeks beeldentuinen nadrukkelijk bij dit plan betrokken.

Het aantal mogelijkheden voor kunstopdrachten in de gemeente Dinkelland is groot, zo is uit ons onderzoek gebleken. In dit kaderplan worden de mogelijkheden geïnventariseerd en gemotiveerd beschreven. Met het totale aantal opdrachten kan Dinkelland het eerste decennium vooruit. Het voert te ver de opdrachten in het plan gedetailleerd uit te werken. De aanzetten voor opdrachtformuleringen bieden echter voldoende houvast voor nadere uitwerking, wanneer het moment is aangebroken om met een bepaalde opdracht aan de slag te gaan. Wij willen benadrukken dat de verschillende opdrachten juist in samenhang benaderd moeten worden.

In het plan treft u achtereenvolgens de uitgangspunten voor een beleid voor beeldende kunst en de openbare ruimte; gevolgd door omschrijvingen van specifieke kunstopdrachten, verdeeld over een drietal terreinen. Aan het einde van dit plan worden alle gesignaleerde opdrachtmogelijkheden overzichtelijk weergegeven en van een budgetindicatie en prioritering voorzien. Daarvóór komen echter de meer praktische randvoorwaarden voor het voeren van een beleid voor beeldende kunst in de openbare ruimte aan bod. In de bijlagen vindt u behalve het overzicht van de opdrachten in schema ook het bronnenoverzicht.

Jan Samsom & Nanon Soeters, 15 maart 2006

2. Uitgangspunten

Uitgangspunten beleid kunst en openbare ruimte

Sommige overheden voeren al sinds jaar en dag een beleid ten aanzien van kunst en de openbare ruimte. Zij worden als vanzelf meegezogen in de ontwikkelingen die zich voordoen in het veld van de beeldende kunst en in de veranderende motivaties voor het voeren van een dergelijk beleid.

Voor een gemeente zoals Dinkelland, die het terrein aan het verkennen is, wordt het startpunt gekenmerkt door een grote hoeveelheid nieuwe informatie. Een globaal overzicht van de ontwikkelingen op het gebied van de beeldende kunst en de openbare ruimte maakt het instappen wellicht iets gemakkelijker.

Eén van de belangrijkste beleidsdoelstellingen voor beeldende kunst en openbare ruimte was lange tijd de verfraaiing van de openbare ruimte. Onder dit beleid ontwikkelde de beeldende kunst zich van autonome werken die een plek kregen in de openbare ruimte als ware het een museum, tot op de omgeving geënte kunstwerken, die in de laatste fase niet meer perse als zodanig herkenbaar waren.

De huidige ontwikkelingen zijn als volgt te typeren: *'verfraaiing en visualisatie van de bebouwde omgeving en het landschap in de traditie van "omgevingskunst", maakten plaats voor de ontwikkeling van interactieve processen en culturele strategieën'*, zo schrijft KCO in hun beleidsplan 2005-2008. *'Meer dan voorheen spelen beeldende kunst en ontwerpdisciplines daarbij op de posities van opdrachtgeving, gebruik en betekenisgeving van de openbare ruimte en het publieke domein. Niet het ontwerp van een landschap of een beeld voor een plek op een plein of in een gebouw, is de eerste opgave, maar de ontwikkeling van een integrale visie die uitgaat van de culturele waarden van een specifieke omgeving of situatie'*.

'Hoe wij omgaan met het landschap en de bebouwde omgeving, het verleden daarvan in het heden beleven en ontmoeten, betekenis geven en naar de toekomst vertalen, werd daarmee de belangrijkste inhoudelijke invalshoek van het werkveld kunst en openbare ruimte'. Deze werk- en benaderingswijzen zijn te vinden onder de noemer 'culturele planologie'.

Naast de hierboven geschetste inhoudelijke kenmerken, onderscheidt culturele planologie zich ook door het nadrukkelijk betrekken van het publiek bij proces of resultaat van een opdracht. Door de complexiteit van de vaak interdisciplinaire benadering gaat het vaak om langlopende processen, waarvan de effecten minder duidelijk meetbaar zijn.

Hoe kan Dinkelland zich hierin nu positioneren? Nieuw is natuurlijk niet perse beter. Kijkend naar de kenmerken van de nieuwe ontwikkeling lijken deze echter goed aan te sluiten op het in de Contourennota geformuleerde uitgangspunt uit te gaan van de identiteiten van de kernen binnen Dinkelland. Uitgaan van de 'culturele waarden van een specifieke omgeving of situatie' levert de meest specifieke kunst op die een opdrachtgever zich kan wensen. Dit is echter breder dan alleen de gebouwde omgeving van de kernen: ook het specifieke landschap van Dinkelland, dat zijn vorm voor een groot deel dankt aan 'cultureel' ingrepen biedt aanleiding beeldende kunst in te zetten voor een onderzoek naar en verbeelding van culturele waarden en betekenissen. Een interdisciplinaire benadering zorgt daarbij voor een breed gedragen inbedding en een fysiek optimaal in zijn omgeving en in de gemeenschap geïntegreerde kunstingreep.

De gemeente Dinkelland lijkt ons alle redenen te hebben om bij de jongste ontwikkelingen aan te sluiten: er zijn meer dan voldoende fysieke en culturele aanknopingspunten aan de ene kant; aan de andere kant maakt juist het feit dat beeldende kunst en de openbare ruimte tot nu toe onderbelicht is gebleven in de gemeente het tot een grote uitdaging zich onmiddellijk in de voorhoede te begeven.

Daarnaast is er natuurlijk een aantal gegevens, waar je niet direct op zo'n manier mee kan omgaan. Zo is er bijvoorbeeld de beeldencollectie in de buitenruimte van Ootmarsum. Deze blijven hun waarde behouden voor de gemeenschap waarvan zij deel uitmaken. Ook zij moeten respectvol bejegend worden. De voorstellen in dit kaderplan volgen dan ook twee sporen:

1. aanwezige kunst in de openbare ruimte behouden en bezien of en hoe het spoor dat daarmee werd getrokken kan worden voortgezet op een eigentijdse manier;
2. voor nieuw te ontwikkelen kunstopdrachten uitgaan van de interdisciplinaire cultureel planologische benadering.

Het tweede spoor heeft daarbij als voordeel dat er op dat gebied extra financieringsmogelijkheden zijn te vinden, wanneer het gaat om vernieuwende projecten.

Uitgangspunten onderzoek kaderplan kunst in Dinkelland

Het onderzoek om te komen tot dit kaderplan voor beeldende kunst en de openbare ruimte voor de gemeente Dinkelland, bestond uit twee componenten. Als eerste deden de onderzoekers een literatuuronderzoek naar zowel gemeentelijke plannen en provinciale kaders, als naar de manier waarop de karakteristieken van het gebied onder de aandacht worden gebracht van de bewoners en bezoekers. De tweede poot van het onderzoek was een aantal expedities. Gewapend met camera, stafkaart en notitieblok hebben de opstellers van het plan het terrein verkend.

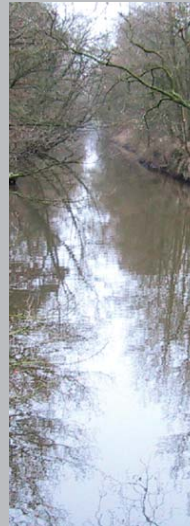
Opvallend was de landschappelijke eenheid van het gebied. Het landschap is gevarieerd in aanzicht door de afwisseling van esschen, broeken en maten en hun gebruik voor landbouw, veeteelt of recreatie. Deze afwisseling verloopt echter vloeiend en geleidelijk binnen de gemeentegrenzen. Dit wordt in een aantal gevallen pas goed zichtbaar in contrast met de gebieden over grens met Duitsland, die duidelijk anders van karakter zijn.

De verscheidenheid binnen de eenheid van de landschappelijke typering van Dinkelland vormt dan ook een belangrijk uitgangspunt voor opdrachten voor beeldende kunst in dit kader.

In tegenstelling tot de vloeiende veranderingen van het landschap zijn de kernen die behoren tot de gemeente Dinkelland niet duidelijk familie van elkaar. De drie grote kernen hebben elk hun eigen sfeer en ook de kleinere kernen hebben een specifieke uitstraling. Het uitgangspunt van de Contourennota om de identiteiten van de verschillende kernen centraal te stellen is daarom logisch. Het onder woorden brengen van wat die identiteit nu werkelijk behelst, is echter niet in alle gevallen zo gemakkelijk.

Vanuit de gedachte dat elke kern zijn eigen identiteit heeft en er vele vormen van kunst in de openbare ruimte zijn, ontstond het idee om bepaalde vormen van beeldende kunst te koppelen aan specifieke kernen. Op deze manier is in de eerste plaats in of bij elke kern beeldende kunst te ervaren. In de tweede plaats wordt het specifieke karakter van de kern niet alleen door een specifiek kunstwerk maar ook door de soort beeldende kunst extra benadrukt. Dit uitgangspunt hebben we als richtlijn aangehouden, maar niet als een strak format doorgevoerd. De karakteristieken van de kernen vormen samen met geplande infrastructurele ingrepen de belangrijkste leidraad voor het formuleren van de opdrachten. De kunstvorm is daaraan ondergeschikt.

Behalve de stippen die de kernen vormen op de kaart is er ook een aantal lijnen door het landschap te trekken, ter versterking waarvan beeldende kunst een rol zou kunnen spelen. Het oost-west lopende Kanaal Almelo-Nordhorn vormt bijvoorbeeld een belangrijke concrete lijn, evenals een aaneenschakeling van bijzondere locaties aan een noord-zuid gerelateerde lijn, aangevuld met een aantal verspreid liggende landschappelijke

fenomenen. Het kan daarbij gaan om versterking van landschappelijke gegevens en de beleving daarvan, maar ook om het op een aantrekkelijke manier verbinden van een aantal culturele punten, zoals bijvoorbeeld de beeldentuinen waarover gesproken wordt. De lijnen zullen de eenheid en tegelijkertijd de verscheidenheid van het landschap gaan benadrukken.

De in dit plan beschreven voorstellen vormen met elkaar een waslijst. Bij het lezen ervan zult u regelmatig onderlinge verwijzingen aantreffen van de ene opdracht naar de andere. Als kaderplan voor een op het gebied van kunst en openbare ruimte relatief onervaren gemeente als Dinkelland leek ons deze werkwijze het meeste houvast te bieden. We willen daarbij benadrukken dat het er uiteindelijk om gaat om de opdrachten juist met elkaar in verband te brengen, en ze niet te zien als losse, opeenvolgende incidenten.

In de prioritering zoals wij die voorstellen is dat ook zichtbaar: de onderlegger die het beeldkwaliteitplan voor Dinkelland en de daaruit voortvloeiende cultureel planologische pilot vormen, heeft bijvoorbeeld een hoge prioriteit. Dat is niet alleen omdat het onderzoek voor het beeldkwaliteitplan al in gang gezet is, maar ook omdat een dergelijk plan vanuit de hierboven beschreven insteek in belangrijke mate richting kan geven aan alle verdere ontwikkelingen en aan de samenhang daartussen.

De opdrachtmogelijkheden die in de volgende paragrafen voorzien zijn van het teken # hebben naar onze mening prioriteit. De prioritering is onderverdeeld in categorieën, die in overzichtsbijlage A nader worden toegelicht.

3. Kunst in het landschap

Het landschap van de gemeente Dinkelland kenmerkt zich ogenschijnlijk door een grote eenheid. Daarbinnen zijn echter grote verschillen te onderscheiden, die enerzijds te danken zijn aan de geologische geschiedenis van het gebied, anderzijds aan het menselijk gebruik.

De verschillende ijstijden zijn bijvoorbeeld een invloedrijke factor geweest voor het ontstaan van het huidige landschap. Belangrijke getuigen hiervan zijn de stuwwallen, maar ook de beken en beekdalen.

Dinkelland kent vele historisch onderscheiden landschapstypen, zoals de velden, esschen, broeken en maten, bij het ontstaan waarvan de mens een grote rol heeft gespeeld. Velden zijn de hoger gelegen, van nature onvruchtbare zandgronden; een esch is een gemeenschappelijk aangelegd akkercomplex op een zachtglooiende dekzandbodem; broeken en maten zijn vochtige hooi- en weidegebieden, met een hoge waterstand en bodem met rivier- en beekklei- afzettingen. Gekoppeld aan deze landschapstypen ontstonden ook nederzettingvormen: de hoevezwermdorpen en akkerkamlandschappen. Ook zijn er vele relictten van historische gebruiken in het landschap terug te vinden, zoals de landweren en kerkpaden.

Enkele van deze specifieke kenmerken worden in het kader op p. 8 beschreven.

Deze landschappelijke gegevens kunnen aanleiding zijn voor verbijzondering door middel van beeldende kunstopdrachten om zo een nieuwe of verdiepte ervaring van het landschap te bieden. Dit is niet nieuw voor Dinkelland. Er zijn reeds twee landschapperelateerde projecten binnen de grenzen van de gemeente gerealiseerd in samenspraak met het Praktijkburo Beeldende Kunstopdrachten: vier meidoornheuvels van herman de vries en een object van Adam Colton bij de klootschietbaan aan de Langedijk bij Saasveld.

Juist omdat Dinkelland zo'n karakteristiek landschap heeft, is het naar onze mening interessant op deze ingeslagen weg voort te gaan. Aandacht voor beeldende kunst in het landelijk gebied van Dinkelland zorgt niet alleen voor kunstwerken die inspelen op specifieke kenmerken van de gemeentegronden, maar tevens voor een goede spreiding over Dinkelland met een grote variatie aan opdrachtmogelijkheden. De landschappelijke en cultuurhistorische gegevens vormen het uitgangspunt, daar waar mogelijk gekoppeld aan een interessante routing. Het is daarbij essentieel de ontwikkelingen die zich sindsdien hebben voorgedaan op het gebied van land-art hierbij te betrekken, zoals culturele planologie en een interdisciplinaire aanpak en uitvoering van kunstopdrachten (zoals beschreven in paragraaf 2).

3.1 Beeldkwaliteitsplan/ LOP/ Structuurvisie

De gemeente Dinkelland is van plan een beeldkwaliteitsplan op te stellen voor het gehele buitengebied. Dit beeldkwaliteitsplan moet begin 2007 klaar zijn. Begin maart 2006 zal het College van B&W zich uitspreken over het Kaderplan Buitengebied dat als basis voor het beeldkwaliteitsplan gaat fungeren.

In het beeldkwaliteitsplan zal respect voor de cultuurhistorie naar onze mening een belangrijk uitgangspunt moeten zijn. Het beleefbaar maken van de cultuurhistorie -als uitgangspunt voor kunstopdrachten- is hiervan een logisch voortvloeisel.

Naast het beeldkwaliteitsplan wordt momenteel gewerkt aan het Landschaps Ontwikkelings Plan (LOP). Dit plan is het initiatief van de gemeenten Dinkelland, Tubbergen, Oldenzaal, Twenterand en Losser gezamenlijk en wordt uitgewerkt door bureau Eelerwoude uit Goor. Het LOP kan een belangrijk instrument zijn voor het inzichtelijk en beleefbaar maken van het landschap en de cultuurhistorie. Bij het LOP speelt naast de praktische kant van de ontwikkelingen ook met name de verschijningsvorm een belangrijke rol. Het LOP moet eind 2006 klaar zijn.

Ook al is het ontwikkelingstraject van het LOP in volle gang, toch lijkt het ons onontbeerlijk om vanuit de optiek 'beeldende kunst en de openbare ruimte' input te geven aan dit plan, juist omdat daar de mogelijkheid voor integrale projectvorming benut kan worden.

Om de ontwikkelingen zowel inhoudelijk als visueel-praktisch te kunnen voeden is het naar onze mening van groot belang om op zo kort mogelijke termijn vanuit de beeldende kunst aansluiting te krijgen bij de planontwikkeling.

Ook bij de ontwikkeling van het bestemmingsplan en de ontwikkeling van de Structuurvisie Ruimtelijk Beleid, die beiden op stapel staan, is het wezenlijk dat kunst in de openbare ruimte hierin gespreksonderwerp is, juist om de integratie ruimte te geven. Dit geldt zowel voor de ontwikkelingen in het stedelijk gebied, die in paragraaf 4 aan bod komen, als in het buitengebied.

Wij raden aan een deskundige op het gebied van beeldende kunst en de openbare ruimte toe te voegen aan de planteam voor de hierboven aangehaalde plannen in voorbereiding. Wij adviseren u KCO in te schakelen om een adviseur voor te dragen, ofwel vanuit KCO zelf, of door hen aanbevolen. De adviseur is onderlegd op zowel het beeldende als landschappelijke vlak, goed op de hoogte van de ontwikkelingen daarin, in staat zijn eigen mening te vormen en constructief mee te draaien bij het onderzoek voor en formulering van de plannen.

Daarnaast wijzen wij er op, dat de plannen en de hieronder beschreven pilot inhoudelijk nauw met elkaar verweven zijn.

Karakteristieken van het landschap van Dinkelland: esschen

Esschen nemen een bijzondere plek in het landschap. De zachtglooiende hellingen bepalen het karakter van het landschap. Tegelijkertijd is juist de ontstaansgeschiedenis -het plaggensteken om de grond door ophoging te verrijken- indicatief voor de kleinschalige landwerkzaamheden. De esschen zijn direct verbonden met de oorspronkelijke sociale structuur van de gemeenschappen. Bijzondere aandacht vragen de Esch van Rossum, het Eschcomplex de Zonneberg te Ootmarsum, de Ageloër Esch en het eschdorp Lemselo.

beken

Vlasbeekdal bij Ootmarsum, Tilligterbeek, Enkterbeek, Geelebeek, Poelbeek, Rossemerbeek, Weerselerbeek, Saasvelderbeek, Lemselerbeek, Gammelkerbeek, Deurnigerbeek, Rammelbeek.

De beken zijn getuigen in het landschap die deels terugrijpen op de ijstijden. Ze zijn verantwoordelijk voor het reliëf en de begroeiing van het landschap, indicatief voor de kleinschaligheid van het gebruik, belangrijk voor de vruchtbaarheid (irrigatie) en richtinggevend voor het ontstaan van de nederzettingen.

landschappelijke relictten: landweren, kerkpaden en vloeivelden

De relictten zijn vaak overblijfselen van voormalig gebruik. De landweren waren er om gebieden te beschermen tegen indringers, soms door middel van hoogteverschillen soms door ondoordringbaar groen. Tegenwoordig zijn ze vaak slechts aanwezig als perceelscheiding.

Het land kende in het verleden vele kerkpaden: dit waren onofficiële paden, die dwars door het landschap de kortste weg naar de kerk vormden. De paden werden niet zozeer aangelegd, maar ontstonden door veelvuldig gebruik. Omdat ze in onbruik raakten, zijn ze nu slecht als zodanig te herkennen.

Vloeivelden zijn weiden die tot in de 19e eeuw al dan niet op natuurlijke wijze onder liepen door overstromingen van een beek. Deze overstromingen waren veelal gewenst omdat zij de weide opnieuw vruchtbaar maakten door klei-afzetting.

3.2 Cultuurplanologische pilot

De gemeente Dinkelland bevindt zich in een transformatieproces van een agrarische gemeenschap naar een agrarisch-toeristische gemeenschap. Een interessante opdracht in het kader van de culturele planologie is om dit proces in kaart te brengen en aanzetten te geven hoe dat zich beeldend kan vertalen. De wijze waarop de mens gebruik maakt van de natuurlijke omgeving heeft eeuwenlang het aanzicht van het landschap bepaald. Nu het gebruik van dat landschap opnieuw een verandering gaat doormaken, zal dat opnieuw zijn weerslag krijgen in (de vormgeving) het landschap zelf en daarmee ook in de beleving daarvan.

De vraag die ten grondslag ligt aan de pilot is: hoe zijn de historische landschappen in te zetten voor meer recreatieve doeleinden? In het verlengde daarvan liggen de vragen welke ingrepen er nodig zijn om het landschap beter erfahrbaar te maken en welke acties er nodig zijn om het geheel onder de aandacht van het publiek te brengen. Meer specifieke vragen kunnen gekoppeld worden aan specifieke karakteristieken van het landschap, zoals bijvoorbeeld de esschen.

Hoe liggen de esssen ten opzichte van elkaar, wat voor patroon is daar in te ontdekken? Hoe hoog zijn de esssen, hoeveel bemeste grond is er in de loopt der tijd verslept? Is het mogelijk de esssen sterker erfahrbaar te maken door eenvoudige sculpturale ingrepen, die er met name op gericht zijn de hoogteverschillen uit te buiten?

Ook het bekenstelsel in Dinkelland vormen een interessante aanleiding voor een beeldonderzoek naar de samenhang van de beken als drager van de landschappelijke structuur. Onderzoek kan inzichtelijk maken wat de stroomgebieden zijn, waar knopen zitten, wat het stelsel van beken betekent voor het huidige landschap. Naar aanleiding daarvan kan gezocht worden naar mogelijkheden tot routing en markering waarbij het bijzondere karakter van waterhuishouding verbeeld wordt, zowel inhoudelijk als visueel.

Op watergebied speelt een aantal waterhuishoudelijke ontwikkelingen die in het licht van deze pilot eveneens interessant kunnen zijn, zoals nieuwe retentiegebieden, verandering van beekbeddingen, etc. Een voorbeeld van de laatstgenoemde ontwikkeling is de Deurningerbeek (paragraaf 4.14), die zowel binnen de bebouwde kom als in het buitengebied -in samenspraak met de buurgemeentes- opgewaarderd wordt. Mogelijk valt nog aansluiting te vinden bij dit herinrichtingstraject Een ander voorbeeld is de mogelijke omlegging van de Rossumerbeek binnen het centrum van Rossum.

De beek zal meer beeldpalend gaan worden voor de kern en biedt daarmee mogelijkheid het fenomeen beken te herwaarderen.

Momenteel wordt door bureau Haskoning in opdracht van Dinkelland een quickscan gemaakt om de mogelijke waterprojecten in beeld te brengen. Aan de hand van deze quickscan kan in samenspraak met Waterschap Regge en Dinkel worden bekeken welke mogelijkheden zich voordoen voor projecten in een breder verband.

Landschappelijk relictten, zoals landweren, kerkpaden en vloeivelden, willen wij tot slot ook nog onder de aandacht brengen. Kunnen de verschijningsvormen van deze relictten en hun historie een nieuwe betekenis krijgen, zodat hun voortbestaan gewaarborgd is? Zijn deze niet-functionele routes weer beeldend betekenisvol te maken, gevoed vanuit de historie en opgenomen in een recreatief circuit?

Een dergelijke pilot kan een voorbeeldfunctie hebben. De overgang van agrarisch naar agrarisch-toeristische gemeenschap is immers een ontwikkeling die zich meer voordoet in Nederland. Het feit dat in Dinkelland zoveel aanleidingen zijn om juist het landschap voor toerisme beter te belichten kan ervoor zorgen dat dit een pilot wordt met een voorbeeldfunctie. Onderzocht kan worden of KCO en SKOR hierin het voortouw willen nemen.

De adviseur die wij aanraden in te schakelen bij het formuleren van de in paragraaf 3.1 aangehaalde plannen kan bij deze pilot een spelfunctie vervullen. Deze persoon is immers goed ingevoerd in zowel de plannen en bijbehorende plannings, als in de verhoudingen tussen de verschillende actoren.

Het is goed denkbaar dat vanwege de brede vraagstelling er meerdere kunst opdrachten verstrekt worden in dit kader. Idealiter beslaan de denk- en werkwijzen van de hiervoor benaderde kunstenaars een breed scala. De 'antwoorden' die zij aandragen op de gestelde vragen leveren dan een maximale input op, die de voorbeeldfunctie van een dergelijk project alleen nog maar versterkt.

3.3 Kanaal Almelo-Nordhorn

Naast de naamgevende Dinkel kent de gemeente Dinkelland ook het Kanaal Almelo-Nordhorn als belangrijke waterloop. Het kanaal is van vrij recente datum (1889) en vormt een karakteristieke lijn door het landschap. Als vaarweg is de betekenis gering geweest, maar wel heeft het kanaal grote invloed gehad op de waterhuishouding. Diverse waterhuishoudkundige werken, zoals bijvoorbeeld het 'Schuivenhuisje', zijn hier nog getuige van en vervullen deels hun oorspronkelijke functie. Het zijn karakteristieke gegevens in het landschap.

Het oost-west georiënteerde kanaal heeft een belangrijke recreatieve functie gekregen. Door het in onbruik raken van zijn oorspronkelijke functie is het zich aan het ontwikkelen tot een gebied waar flora en fauna in alle rust tot bloei kunnen komen.

Het kanaal vormt door zijn lineaire karakter een beeldbepalend element, dat verbijzonderd kan worden door middel van beeldende kunst. Het formeren van een route ligt voor de hand. Dit biedt ook de mogelijkheid de opdracht gefaseerd aan te pakken. Ook inhoudelijk biedt het de mogelijkheid tot fasering: het kanaal is het verhaal, de locaties de hoofdstukken, de ingrepen de woorden. Het ligt voor de hand één kunstenaar het verhaal te laten schrijven, waarbij meerdere kunstenaars worden ingeschakeld om de hoofdstukken verder uit te werken. Het kan gaan om materiële ingrepen in sculpturale of landschappelijke zin, maar ook om meer immateriële richtingen. Het lijkt de moeite waard op termijn ook de gemeentes Tubbergen, Almelo en Nordhorn hierbij te betrekken, aangezien het kanaal zich tot deze gemeentes uitstrekt.

3.4 Noord-Zuidroute

Naast de oost-west lijn van het Kanaal Almelo-Nordhorn is ook een noord-zuid georiënteerde route denkbaar, waarbij verschillende bijzondere locaties uitgelicht worden. Het gaat hierbij om aan het landschap gerelateerde projecten, die zowel een heel gebied kunnen betreffen, als ook kleinschalige landschappelijke incidenten. Het gaat er nadrukkelijk niet om een beeldende toevoeging te doen, maar om het bijzondere karakter als concentraat van het omliggende landschap beleefbaar te maken. Te denken valt aan de Landwieren bij Breklenkamp, de Bergvennen, de reconstructie van de Dinkel, de Hunenborg, de Schans Voltherbroek, het Agelerveld als jong heideontginningsgebied, de Lemselermaten (blauwgraslanden), Lemselo als eschdorp, de vloeivelden bij de Noordhoekdijk, het Hartjesbos, het Lonnekermeer en de grafheuvels bij Gammelke.

Kunstwerken in dit kader kunnen worden opgevat als ervaringssculptuur van het landschap. Mogelijke denkrichtingen voor een aantal onderdelen zijn:

- de Landweren zijn op te vatten als 'Land-art avant la lettre' en mogelijk naar de actualiteit te trekken door ze sterker te isoleren;
- het gebied van de Bergvennen is vanwege het broedseizoen een aantal maanden per jaar niet toegankelijk. Door een multimediale kunstopdracht zou een beeld gegeven kunnen worden in Lattrop van wat zich in die tijd in het gebied afspeelt;
- bij de reconstructie van de Dinkel kunnen observatie/ meditatie plekken op bijzondere wijze vormgegeven worden en worden ingezet om het water anders beleefbaar te maken;
- de grafheuvels van Gammelke zijn landschapssculpturen op zich, maar deze kunnen op hun beurt aanleiding zijn voor routing en een nieuw verhaal.

Naast het scala aan landschappelijke aanleidingen langs de noord-zuid route zijn er ook meer culturele aanleidingen in het buitengebied, her en der over de gemeente verspreid. Voorbeelden zijn de diverse havezathen: Singraven; Brecklenkamp; Everslo en de her en der verspreide klootschietbanen. De kleiputten bij de Kuipersberg geven aanleiding tot verbijzondering. Interessant als aanleiding voor verbeelding is ook het in de tweede wereldoorlog gecreëerde schijnvliegveld bij het Molenven. Een mogelijke aanleiding voor een tijdelijk theateraal project?

Voor de bovengenoemde mogelijkheden aan landschappelijke projecten is nauw overleg met landschappelijke herinrichting vereist. Toekomstige ontwikkelingen zullen richtinggevend zijn bij de selectie en nadere invulling van de diverse projecten. Wij verwachten dat de in 3.2 voorgestelde cultuur planologische pilot zeker extra input zal geven.

3.5 Hunenburg

De Hunenburg is een locatie met een bijzonder verhaal, dat aanleiding kan zijn tot een beeldende kunst project. Er doen vele verhalen de ronde over de Hunenburg. Was het ooit in gebruik als burcht en rustplaats voor de Hunnen of was het een voormalig kasteel van de Bisschop van Utrecht? De Hunenburg is nu een omgracht perceel met een moerasachtige uitstraling. Er zijn geen zichtbare resten van bewoning. De borg is momenteel ervaarbaar als natuurgebiedje. Hoewel slecht vindbaar, is het een bezoek meer dan waard. Het mysterie van de plek is slechts met achtergrondinformatie voelbaar. Juist de sagen en legenden die er over het gebied zijn, zouden een extra belevingswaarde aan het gebied kunnen geven. Wellicht kan er door middel van een combinatie van kleine landschappelijke en beeldende ingrepen een bijzonder kunstproject tot stand worden gebracht.

De ingrepen mogen de ervaring van het gebied nadrukkelijk niet domineren, maar zouden juist onderhuids een appèl op de bezoeker kunnen doen: een onverwachte prikkeling van de fantasie, gerelateerd aan een ongewisse historie. De vermeende 'Zilverstraat', die naar Ootmarsum voerde, kan hierbij zeker ter inspiratie dienen.

De Hunenburg is ook genoemd als één van de locaties langs het Kanaal Almelo-Nordhorn. Omdat het niet inhoudelijk gerelateerd is aan het kanaal en een veel oudere historie heeft, is het een punt langs de route dat naar onze mening extra aandacht verdient met een aparte opdracht. Het vindbaar maken van de locatie op zich kan deel uitmaken van de kanaalroute.

4. Kunst in de kernen

In deze paragraaf wordt voor alle kernen aangegeven hoe beeldende kunst een rol zou kunnen spelen in het benadrukken van hun specifieke kenmerken. Het in de vorige paragraaf aangehaalde Structuurplan Ruimtelijk Beleid zal voor deze opdrachten een richtinggevend kader zijn.

Denekamp

Als grootste kern van de gemeente Dinkelland wil Denekamp haar centrum op een aantrekkelijker manier vormgeven. De hiervoor ontwikkelde structuurvisie en het daaruit voortvloeiende plan voor de herinrichting van het centrum, moeten zorgen dat er *'een aantrekkelijk centrum ontstaat met een eigen identiteit'*.

De belangrijkste ingreep is de traverse te onderbreken die Denekamp doorsnijdt. Nu de oostelijke rondweg om Denekamp gerealiseerd is, hoeft het doorgaande verkeer niet meer door het hart van de leefgemeenschap te gaan. De voorgestelde ingreep zal de structuur van het oorspronkelijke eschdorp herstellen: de rondlopende straten krijgen als kern een plein. Aan dit plein is ook het nieuwe gemeentehuis gelegen.

De voorbereidingen voor het realiseren van de 'knip' in de wegenstructuur en voor de nieuwbouw van het gemeentehuis zijn in volle gang. De eerste ontwerptekeningen voor de inrichting van het plein door bureau Copijn zijn al voorgelegd.

4.1 Centrum Denekamp

De identiteit van een gemeenschap koppelen aan een plein is een eeuwenoud gegeven. Een plein is de plek bij uitstek voor de bevolking voor het vieren van feesten, voor het herdenken van bijzondere gebeurtenissen of gewoon om elkaar te ontmoeten. Op een dergelijk plein zijn dan ook meestal de symbolen van die identiteit te vinden in de vorm van een monument of standbeeld.

Om het gebruik van het nieuwe plein in Denekamp zo vrij mogelijk te houden, ligt een opdracht die opgaat in de vormgeving van het nieuwe plein voor de hand. Hierbij valt te denken aan straatmeubilair of inrichtingselementen die op een andere manier de gebruikswaarde van het plein beeldend verbijzonderen, zoals bijvoorbeeld licht.

Onderwerp van de opdracht is de identiteit van Denekamp: een abstracte verbeelding van de kenmerken van de gemeenschap in verleden, heden en toekomst. De kunst in de openbare ruimte verbijzondert dan de vormgeving en daarmee de uitstraling en het gebruik van het plein. Idealiter werken vormgever en kunstenaar samen in het ontwerpproces voor optimale integratie van pleinontwerp en kunstopdracht.

4.2 Rotondes

Een tweede aanleiding in Denekamp voor beeldende kunst in de openbare ruimte zijn de rotondes die de knooppunten vormen in de nieuwe aangelegde oostelijke rondweg. Nu het verkeer niet meer door het centrum gevoerd wordt, krijgen voorbijgangers slecht een indruk van de karakteristieken van Denekamp. De kerktoren in het centrum is bijvoorbeeld van veraf zichtbaar. Kunstwerken op of bij de rotondes zouden een rol kunnen spelen in het aangeven van die karakteristieken. We benadrukken daarbij dat die kunstwerken zich lang niet altijd op de rotondes zelf hoeven te bevinden. In een aantal gevallen zijn de overhoeken die ontstaan zijn bij het vormgeven van de verkeersknooppunten interessanter als ruimte dan de begrensde ruimte van de rotonde zelf.

Rotondes zijn vanaf de jaren '80 in opmars als manier om het verkeer op een vanzelfsprekende te regelen. De knooppunten zijn met grote regelmaat gebruikt als locatie voor kunst in de openbare ruimte. De begrensde ruimte van de rotonde werd daarbij vaak opgevat als een 'kamer' in de openbare ruimte, die los te zien zou zijn van zijn directe omgeving. Hiermee zijn de verkeerspleinen een soort sokkel geworden voor autonome beelden. Als manier van omgaan met beeldende kunst in de openbare ruimte in de laatste decennia van de vorige eeuw is dat natuurlijk volstrekt legitiem; op het moment dat er echter in het huidige tijdvak wordt nagedacht over de toepassing van kunst op rotondes is deze manier van denken duidelijk achterhaald: het plaatsen van autonome beelden op rotondes die letterlijk de karakteristieken van een dorp moeten verbeelden, gaat zowel voorbij aan het wezen van het knooppunt, als aan de mogelijkheden die de beeldende kunst biedt.

In de aanzetten die al binnen de gemeente Dinkelland zelf gegeven zijn voor kunst in de openbare ruimte spelen de rotondes in de verschillende kernen een belangrijke rol. Ook zijn in dit kader ideeën ontwikkeld voor mogelijke inrichtingen. De aanzetten en inrichtingsvoorstellen kenmerken zich allen door een vrij letterlijke vertaling van de karakteristieken van de kern die met de rotonde ontsloten wordt of van het omringende landschap. Om de rotondes langere tijd interessant te houden, stellen wij voor om een zekere mate van abstractie als vereiste te stellen. Voorkomen moet worden dat de rotondes gaan fungeren als uithangborden. Een letterlijke invulling van een thema of verbeelding van de identiteit maakt een kunstwerk er op langere termijn niet interessanter op.

Ook zijn wij er geen voorstander van op elke rotonde iets te willen. Ook dit maakt de identiteit van de plek er niet beter ervaarbaar op. Wel bepleiten wij een hoogwaardige vormgeving van alle rotondes binnen de gemeentegrenzen.

Veel van de rotondes binnen de gemeente Dinkelland hebben een bijzondere karakteristiek: hier komen het landschap en de bewoonde wereld samen. Deze karakteristiek zou zijn verbeelding moeten krijgen op of bij die rotondes. De rotondes zouden daarbij een basis-vormgeving moeten krijgen binnen de gemeente. Alleen al doordat zij blijf geven in hun uiterlijk met elkaar verwant te zijn, wordt de eenheid van de verschillende kernen binnen de gemeente Dinkelland versterkt.

Een aantal rotondes biedt daarnaast aanleiding tot verbijzondering. Hiervoor kunnen, binnen de voorgestelde uniforme vormgeving, opdrachten gegeven worden voor kunstopdrachten.

Het betreft hier de entreevormende rotondes. Bij de beschrijving van de mogelijkheden voor beeldende kunst in de openbare ruimte voor de verschillende kernen, komen we hierop nader terug.

Ons voorstel is om voor de rotondes binnen de gemeentegrenzen van Dinkelland een basis-vormgeving te laten ontwikkelen. Deze waarborgt de kwaliteit van de vormgeving en benadrukt de eenheid van het gebied. Een onderzoek naar de specifieke kenmerken die het landschap en de bebouwde omgeving te bieden hebben als bouwstenen hiervoor, behoort vanzelfsprekend tot de ontwerpopdracht. Het is daarbij zeker interessant om gebiedseigen beplanting een rol te laten spelen (jeneverbes/ meidoorn e.d.). De ontwerpen voor de rotondes die wij voordragen voor verbijzondering door middel van een kunstopdracht nemen dit stramien als uitgangspunt. Voor het basisplan kan een kunstenaar aangetrokken worden met landschapservaring, die in samenspraak met de afdeling Ruimtelijke Ordening van de gemeente een ontwerp maakt.

rotonde zuid

rotonde noord

rotonde west

4.3 Rotondes Denekamp

Interessante rotondes in Denekamp om te verbijzonderen zijn:

- **de zuidelijke rotonde** (Singravenstraat/ Oldenzaalsestraat/ randweg). Deze rotonde is voor bezoekers als het ware de voordeur van de gemeente Dinkelland en in die zin belangrijk. Bij deze entree zijn zowel de rotonde als de overhoeken interessant. Het aan de rotonde gelegen natuurhistorische museum Natura Docet kan richting geven aan de kunstopdracht. In het museum wordt de geschiedenis van de natuur belicht aan de hand van thema's; soms zijn ze algemeen natuurhistorisch, soms ook toegespitst op Dinkelland en omgeving. Deskundigen van het museum kunnen adviseren over de meest opvallende natuurhistorische karakteristiek van het gebied uit de geschiedenis. Dit kan ingezet worden als inspiratie voor de kunstopdracht. Het gaat daarbij nadrukkelijk niet om een letterlijke vertaling.

- **de noordelijke rotonde** (Nordhornsestraat/ randweg). Het noordelijke begin- en eindpunt van de randweg is visueel niet aantrekkelijk. Dit komt vooral door het industrieterrein Kloppendijk dat aan de westzijde gelegen is. De gevoelsmatige entree van de kern Denekamp ligt één rotonde verder. Toch vraagt juist deze plek om een ingreep, omdat dit de doorgaande verbinding is met Nordhorn. De Duitse bezoekers komen via deze weg binnen; bewoners van Dinkelland en toeristen gebruiken deze route om naar Nordhorn te gaan. Komend vanuit Duitsland krijgt men van Noord-Deurningen weinig mee; Denekamp is de eerste kern van enige omvang die zij tegenkomen. De ontvangst naast het industriegebied kan daarbij een stuk hartelijker. De rotonde op dit punt kan gezien worden als een hal. Het is een ruimte tussen het buitengebied en de kern, waar je ontvangen wordt en vervolgens kiest hoe je het gebied wilt betreden. Het betrekken van de oostelijke overhoeken bij een opdracht in dit kader geeft het gebied meer stevigheid en kan het gevoel van een 'hal' versterken.

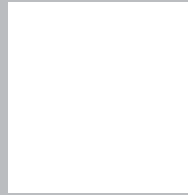
- **westelijke rotonde** (Ootmarsumsestraat/ De Borghert/ Singravenstraat). Hoewel deze rotonde al langer bestaat dan de in het kader van de nieuwe randweg aangelegde knooppunten, biedt deze plek zeker aanleiding tot het verstrekken van een kunstopdracht. Westwaarts voert de weg immers naar een andere belangrijke kern van de gemeente Dinkelland, Ootmarsum, en zal van deze weg dus zowel door bewoners als bezoekers druk gebruik worden gemaakt.

Het aanwezige hoogteverschil kan de ervaring van de overgang van stedelijk naar landelijk gebied en vice versa helpen versterken. Een relatief eenvoudig ogende landschappelijke ingreep kan op deze plek het contrast tussen de esch en de kern Denekamp voelbaar maken.

De tussengelegen intern gerichte rotondes achten wij niet van een bijzonder belang in het licht van het benadrukken van de identiteit van de kern Denekamp. Hun vormgeving zou uniform moeten zijn en zou onderdeel uit moeten maken van de vormfamilie van rotondes in heel Dinkelland (zie 4.2).

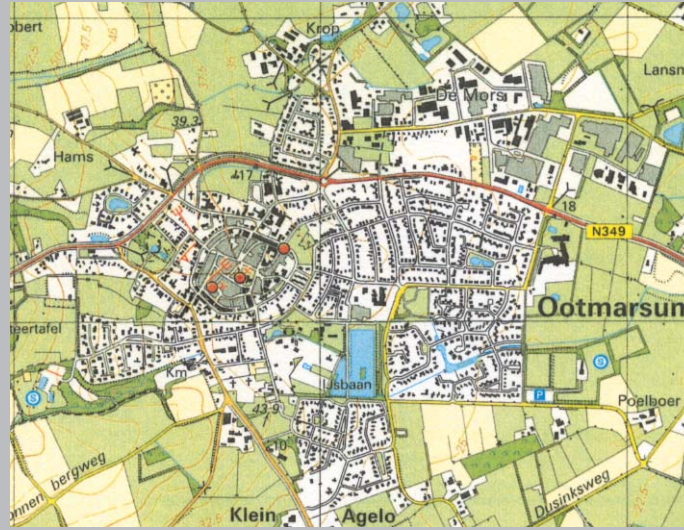
Singraven

Het landgoed Singraven is een grote trekker voor bezoekers. Het idee is geopperd het landgoed te betrekken bij het project voor een route van beeldentuinen. Wij gaan daarop in de paragraaf 't Stiff' nader in.

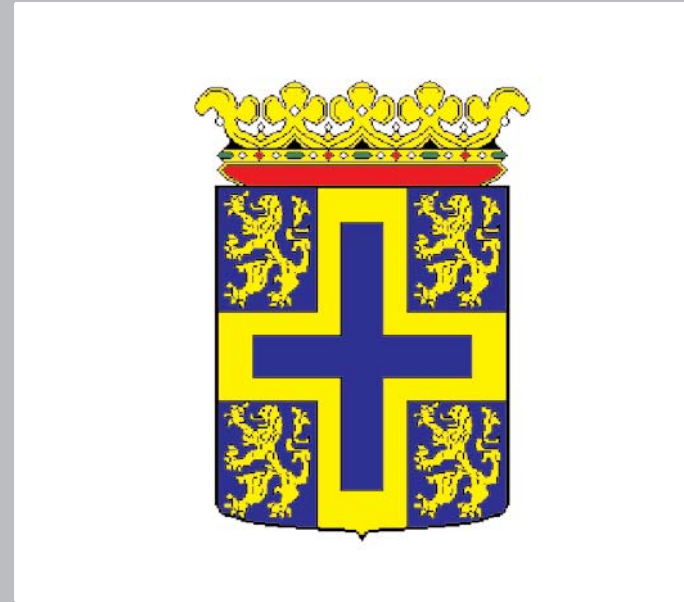
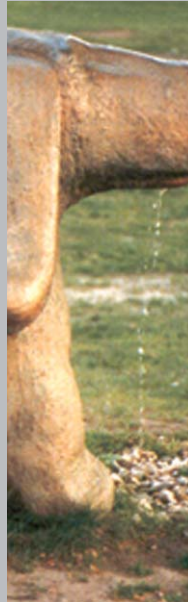

Ootmarsum

Ootmarsum is de enige van de kernen van de gemeente Dinkelland die zich stad mag noemen. De cirkels van de bebouwing die van het centrale plein weglopen, maken op de plattegrond nog steeds duidelijk dat dit een geplande nederzetting is. Doordat moderne ontwikkelingen zoals industrie en treinverbindingen aan Ootmarsum voorbijgingen, zijn de historische vorm en architectuur behouden gebleven. Zij vormen nu het pittoreske decor van een artistiek dorpsleven. Ootmarsum geniet als enige van de kernen van Dinkelland faam op het gebied van beeldende kunst. Op zijn minst in het oosten van Nederland, maar misschien is ook in de rest van het land is bekend dat in Ootmarsum veel beelden in de openbare ruimte staan, er zomers kunstmarkten plaatsvinden en er altijd beeldende kunst te zien en te koop is. In de toekomstvisie zoals die voor Ootmarsum in ontwikkeling is, wordt gepropageerd dit imago verder uit te bouwen.

Van de kunstwerken in de openbare ruimte in Ootmarsum is geen overzicht. Ze zijn niet geïnventariseerd en er is geen onderhoudsplan en zonodig restauratieplan. Het is van groot belang dat hierin verandering komt. Omdat wij dit scharen onder de randvoorwaarden voor het beleid voor kunst in de openbare ruimte gaan wij op dit aspect in paragraaf 6 nader in. Daarbij tekenen we aan dat het bij de inventarisatie niet alleen van belang is om de achtergrond van het kunstwerk, van diens maker en de staat van onderhoud te beschrijven, maar ook te bekijken of de beelden op de huidige locatie tot hun recht komen. Zo staat een aantal beelden op de markt van Ootmarsum hinderlijk in elkaars zichtlijn. Eén of meer van deze beelden zou op een andere plek herplaatst kunnen worden.

4.4 Aankoop- en opdrachtenbeleid Ootmarsum

Voor nieuwe beeldende kunstwerken in Ootmarsum ligt het voor de hand opnieuw te kiezen voor autonome beeldende kunst, zoals die reeds aanwezig is. Het gaat dan om werken in metaal, keramiek of steen, al dan niet op een sokkel, die als figuratief te omschrijven zijn. Hiervoor kan een aankoop- en/ of opdrachtenbeleid geformuleerd worden voor bijvoorbeeld een aanwas van één autonoom beeld per jaar. De uitkomsten van de inventarisatie kunnen richting geven aan dat beleid. Ook kan bij het inventariseren van de beelden in de openbare ruimte meegegeven worden die plekken in kaart te brengen, waar een beeld tot zijn recht kan komen.

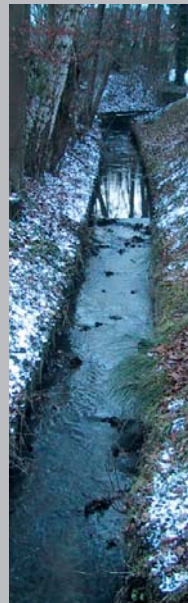
De oplevering en onthulling van het kunstwerk kunnen gekoppeld worden aan één van de vele artistiek getinte activiteiten in het stadje. In afwachting van de inventarisatie van de beelden in de openbare ruimte en de mogelijke allocaties van beelden die dit met zich mee gaat brengen heeft het ontwikkelen van dit beleid geen prioriteit.

4.5 Lint Molenbeek

Het lint van de Molenbeek dat dwars door Ootmarsum loopt, biedt aanleiding om op een andere manier met beeldende kunst om te gaan binnen deze kern. Voor het benadrukken van het lint en voor de verschillende sferen die het doorsnijdt, kan in de pas met het herstel van de beekloop een aantal kleinschalige kunstopdrachten verstrekt worden.

De beekloop is op te delen in drie sferen, die in het plan Lint Molenbeek worden getypeerd van west naar oost als de 'landelijke beek', de 'stedelijke beek', de 'parkerbeek' en de 'woonerfbeek'. De omgeving in het algemeen en de beektypering in het bijzonder vormen de aanleiding voor een aantal kleinschalige kunstwerken met een hoog figuratief gehalte. Bij de stedelijke beek zullen de plannen voor de molen Oude Hengel betrokken moeten worden, bij de parkbeek de te ontwikkelen plannen voor de Commanderie.

De kunstwerken gaan vanzelfsprekend deel uitmaken van de buitencollectie van Ootmarsum. Ze zullen in die zin van andere beelden verschillen, dat ze voor hun omgeving gemaakt zijn, in plaats van dat er bestaand werk aangekocht wordt. Voor de nabije toekomst kan aan een drietal kunstenaars benaderd worden om voor het gebied van de 'landelijke beek', het laag gelegen beekdal, voorstellen te ontwikkelen voor kleinschalige kunstwerken.

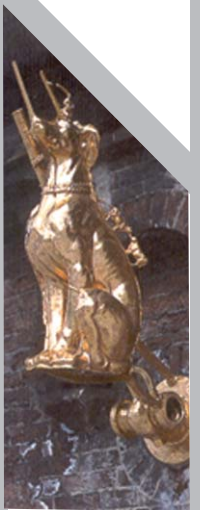
Het bepalen van de juiste plek hiervoor behoort eveneens tot de opdracht.

In de loop van de tijd kan de opdracht zich uitstrekken tot de overige trajecten. De kunstenaars die in het volgende traject aan de slag gaan, wordt niet alleen gevraagd te reageren op de kenmerken van dat traject, maar ook op de interpretatie van de kunstenaars uit het vorige traject. Op deze manier wordt het estafette-karakter van de opdracht niet alleen in vorm, maar ook in inhoud benadrukt. Bij voltooiing van het project zal het een veelheid aan zienswijzen op de beek en haar omgeving opgeleverd hebben, die onderling met elkaar samenhangen.

4.6 De Meijerij

De uitbreiding van de Meijerij biedt de mogelijkheid om het winkelaanbod in Ootmarsum uit te breiden en nieuwe woningen toe te voegen aan het bestaande aanbod. De maat en schaal waarop dit gebeurt, is groter en ruimtelijker dan die van de oude kern. Dit is voor de hand liggend, maar kan polarisatie in de hand werken, zo wordt in de Toekomstvisie voor Ootmarsum gesteld. De inrichting van de gedeeltes van de Molen- en de Marktstraat die als scharnier tussen de twee gebieden werken, krijgt dan ook extra aandacht wat de inrichting betreft.

Van de letterlijke en figuurlijke ruimte die de Meijerij biedt, kan gebruik gemaakt worden voor het versterken van een opdracht voor een figuratief beeld op een andere schaal dan in het oude centrum mogelijk is. Tegelijkertijd moet ook hier de verbinding tussen het oude en het nieuwe gedeelte een aandachtspunt blijven. Het is bijvoorbeeld denkbaar een beeld in twee delen te realiseren dat de verbinding van het oude met het nieuwe gedeelte verbeeldt in zowel inhoud als maatvoering.

Weerselo

4.9 Rondweg Weerselo

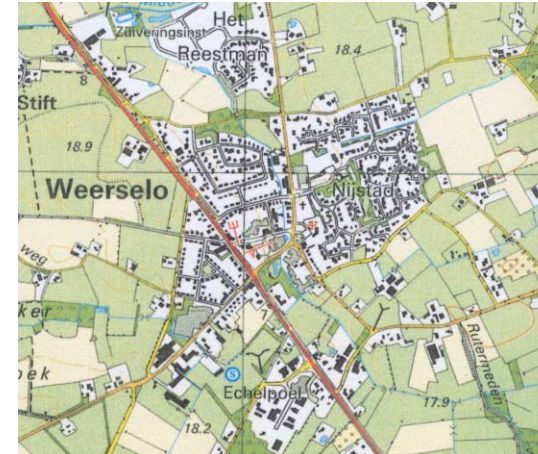
Om de kern van Weerselo te vrijwaren van doorgaand verkeer, wordt een rondweg aangelegd. Uit verschillende inrichtingsvoorstellen is hiervoor het plan voor de oostelijke variant gekozen. De rondweg begint en eindigt met een rotonde, daar waar ze aansluit op de Bisschopstraat.

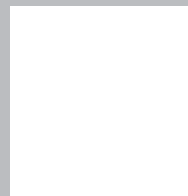
De voor de meeste rotondes in Dinkelland geldende karakteristiek van punt waar natuur en cultuur elkaar ontmoeten, krijgt hier echter een sterke nadruk op het landschappelijke. Zo grenst de zuidelijke rotonde onder andere aan een gebied dat aangewezen is voor het ontwikkelen van nieuwe natuur. Ten zuidoosten van de noordelijke rotonde loopt het dal van de Middensloot, waarin ook een traject van de ecologische verbindingroute vorm moet krijgen. De oude en de nieuwe natuur in de nabijheid zouden juist op of bij de nieuwe te realiseren rotondes verbeeld kunnen worden.

De kunstenaar die hiervoor aangezocht moet worden, heeft een landschappelijke achtergrond en affiniteit met en inzicht in verkeersproblematiek.

4.10 Plein Weerselo

Het onderbreken van de verkeersstroom die door het centrum van Weerselo voert, biedt de mogelijkheid de centrumfunctie ook weer te versterken. Over de plannen voor de herinrichting is op dit moment nog geen nadere informatie voorhanden. Het idee is om het voormalige gemeentehuis van Weerselo aan het burgemeester Scholtensplein een culturele bestemming te geven. Het verbijzonderen van het plein als verblijfsruimte kan een interessante kunstopdracht zijn. Aan de ene kant gaat het om de versterking van de centrumfunctie, aan de andere kant om het stimuleren van het gebruik van het plein. Weerselo kent immers een levendig verenigingsleven. Voor deze opdracht valt zowel te denken aan een in de vormgeving geïntegreerde kunstopdracht als aan (de combinatie met) inrichtingselementen, zoals bijvoorbeeld straatmeubilair of een multifunctioneel podium. De identiteit van Weerselo en de behoeften die leven bij het verenigingsleven kunnen richting geven aan deze opdracht.

't Stif

't Stif is een pittoreske kleine woongemeenschap met een lange geschiedenis. Veel zorg en aandacht zijn besteed aan het weer in oorspronkelijke staat herstellen van de kerk en de Stifhuizen. Deze omgeving is zó af, dat er weinig aanleiding te vinden is voor het ontwikkelen van een permanent kunstwerk in de openbare ruimte. Het initiatief van enkele bewoners van 't Stif voor het opzetten van een beeldentuin kan zorgen voor een interessante profilering met beeldende kunst in deze kern.

- de tuin van Huis te Brecklenkamp;
- watermolen Singraven bij Denekamp;
- het landgoed Everlo te Rossum.

De laatste twee liggen niet op de lijn van de route, maar deze zou ook als een cirkel kunnen worden vormgegeven. In dat kader zou het ook interessant zijn om te bezien of ook de tuin van de Havezathe te Noord-Deuringen opgenomen kan worden, evenals het particuliere landgoed te Oosterveld ten zuiden van de A1.

Voor wat betreft de invulling van de beeldentuinen adviseren wij te variëren. Wat verlost een bezoeker immers tot het bezoeken van een tweede beeldentuin, als hij daar alleen maar meer van hetzelfde aantreft? Denk bijvoorbeeld aan beelden van dieren in Engels tuin, vrouwbeelden in 't Stif en beelden van vergankelijke, natuurlijke materialen op het landgoed Singraven. De thema's en invalshoeken kunnen jaarlijks worden gewisseld.

Het idee van de route van beeldentuinen kan een aantrekkelijke aanvulling zijn op de beleving van kunst in de gemeente Dinkelland, die ook zeker zijn aantrekkingskracht voor toeristen zal hebben. Voor wat betreft de organisatorische aspecten lijkt dit geen gemeentelijke aangelegenheid te zijn. Wel zou vanuit de gemeente het proces aangestuurd en begeleid kunnen worden, zoals nu in eerste inzet ook gedaan is.

Om het proces op gang te helpen kan een onderzoeksopdracht verstrekt worden naar de betekenis en potentie van beeldentuinen voor de gemeente Dinkelland. Een voorstel voor mogelijke differentiatie, een onderzoek naar de deelnamebereidheid van de verschillende locaties en naar financieringsmogelijkheden maken hiervan onderdeel uit.

Het ontwerpen van een beeldmerk voor de beeldentuinroute, dat gebruikt kan worden voor de informatievoorziening, is te zijner tijd een interessante kleinschalige opdracht voor een (grafisch) vormgever.

4.11 Beeldentuin/ Beeldentuinroute

De eigenaren van het voormalig gemeentehuis van 't Stif hebben het plan opgevat om op het weiland achter de haag een vrij toegankelijke beeldentuin te realiseren. Het idee is hier jaarlijks 10 à 12 beelden te plaatsen. Het landschappelijke karakter van het weiland blijft daarbij onaangestast. Ook op het wandelpad rondom 't Stif zouden beelden geplaatst kunnen worden. De beeldenexpositie kan de vorm krijgen van een jaarlijks terugkerend kleinschalig evenement. Eventueel kan hieraan ook een educatief element gekoppeld worden.

In verkennende gesprekken van de initiatiefnemers en met de wethouder cultuur is het idee uitgebreid tot een route van beeldentuinen. Zowel vanuit het oogpunt van recreatie & toerisme als vanuit het kunst & cultuurbeleid is dat een aantrekkelijk idee.

- De route zou langs de volgende locaties kunnen voeren:
- de beeldentuin in Borne (gemeente Borne);
  - de slot- /parochietuin te Saasveld;
  - het weiland en wandelpad van 't Stif;
  - Engels tuin te Ootmarsum en beeldentuin Ton Schulten;

Tilligte

Gelegen tussen twee grote kernen van Dinkelland, Ootmarsum en Denekamp, neemt Tilligte een centrale plek in binnen de gemeente. Ook hier gaat het verkeer niet door maar langs de kern en wordt de toegang geregeld door middel van een drietal rotondes.

4.12 Ronde Tilligte

De rotonde ten noordwesten van Tilligte zien wij als het belangrijkste verkeersknooppunt. Vanaf hier wordt immers ook het noordelijke gedeelte van de gemeente -Lattrop, Breklenkamp- ontsloten. Daarnaast vormt juist deze rotonde gevoelsmatig het hart van de gemeente Dinkelland.

Uitgangspunt voor een kunstopdracht op of bij deze rotonde kan dan ook deze centrale plek zijn, gekoppeld aan oriëntatiemogelijkheden die in verband worden gebracht met de thematiek van de Volkssterrenwacht bij het net boven Tilligte gelegen Westerveld. Juist bij sterrenkunde is oriëntatie immers van wezenlijk belang.

Lattrop

4.13 Route Bergvennen

Lattrop is met recht een kleine kern. De meest in het oog springende karakteristiek is de basiliek. In Lattrop zelf is weinig aanleiding te vinden voor het formuleren van een kunstopdracht. Net even erbuiten is die aanleiding wel te vinden: ten oosten ligt het natuurgebied de Bergvennen. De route hiernaartoe over de Bergvennenweg zou door middel van een kleinschalige kunstopdracht verbijzonderd kunnen worden.

Voor het erfahrbaar maken van het gebied van de Bergvennen zelf, op momenten dat dit niet toegankelijk is, verwijzen wij naar de in paragraaf 3.4 beschreven noord-zuidroute.

Breklenkamp

Hoewel in particulier bezit wordt de tuin van het Huis te Breklenkamp genoemd als mogelijke locatie voor een beeldentuin. Dit is verder uitgewerkt bij 't Stift.

Verder verwijzen wij voor kunstopdrachten bij Breklenkamp naar de in paragraaf 3.4 beschreven noord-zuidroute.

Rossum

In Rossum zou het nieuwe Kulturhus een leuke aanleiding hebben kunnen bieden op het gebied van de vormgeving -de inrichting van het gemeenschapshuis- maar de ontwikkelingen lijken al in een te ver stadium te zijn. In mei van 2006 wordt het pand immers al in gebruik genomen. Een andere ontwikkeling in Rossum is echter minstens zo interessant. Omdat Rossum achterstand heeft opgelopen op het gebied van de woningbouw, wordt er een inhaalslag gemaakt. Op korte termijn zal een aantal woningen en appartementen gerealiseerd worden op zogenaamde inbreidingslocaties. Daarnaast is op basis van onderzoek Rossum-Noord aangewezen als locatie voor het realiseren van een nieuwbouwwijk. De structuurvisie hiervoor wordt dit voorjaar vastgesteld, waarna de planontwikkeling op gang kan komen. In de tweede helft van 2007 zal begonnen worden met het bouwrijp maken van het gebied en de uitgifte van de kavels. In 2008 gaat de woningbouw van start.

4.14 Geïntegreerde kunst bij nieuwbouw woningen

Het plan voor de nieuwbouw bij Rossum-noord biedt de mogelijkheid op nog weer een andere manier met beeldende kunst in de gemeente Dinkelland om te gaan: die van in woningen geïntegreerde kunst. Wij stellen voor daarbij de gelegenheid aan te grijpen een oude traditie een van een nieuwe vorm te voorzien: gevel- en stiepeltekens.

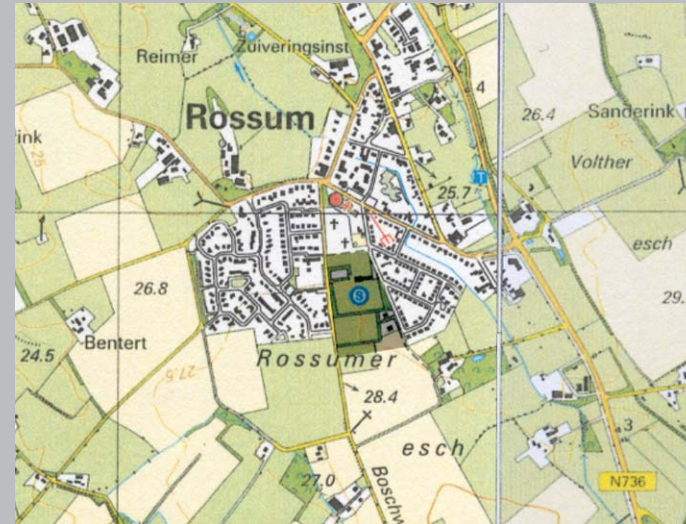
Op de plek waar de twee boeiboorden van het dak van oude boerderijen elkaar kruisen, zijn vaak houten geveltekens bevestigd. De tekens zijn ontleend aan het katholieke of protestantse geloof, of aan oude volksgeloven. Voorbeelden van geveltekens zijn een kruis, paarden, een zonnewiel, levensboom en zwanen. Ze waren bedoeld om het huis en zijn bewoners te beschermen tegen geesten en natuurrampen. Naast deze functie droegen de tekens ook bij aan de herkenbaarheid van het huis of de boerderij en aan het uitdrukken van de status van de bewoners.

Een zelfde onheilsafwerende functie had het stiepelteken, op de zogenaamde stiepel: een uitneembare stutpaal voor de grote inrijdeuren van een boerderij of schuur.

Deze historische gebruiken vormen een interessant uitgangspunt voor een kunstopdracht. De wereld is er niet veiliger op geworden in de loop van de geschiedenis en we willen allemaal graag beschermd worden. Dit gegeven zou gebruikt kunnen worden voor een kunstopdracht Rossum-noord. De opdracht aan een kunstenaar kan zijn om moderne geveltekens te ontwerpen in een eigentijdse vormtaal en dito materiaalgebruik, die beschermen tegen hedendaagse gevaren. Gezien de planning van dit project is er alle mogelijkheid op tijd in dit proces te stappen, zodat de kunstwerken ook daadwerkelijk in de woningbouw geïntegreerd kunnen worden.

Everlo

Het idee om Landgoed Everlo als beeldentuin te benutten, wordt verder uitgewerkt in de paragraaf 'beeldentuin/ beeldentuinroute'.

Saasveld

Ook Saasveld lijkt zo'n kern te zijn die 'af' is. De belangrijkste karakteristiek van dit dorp is de Sint Plechelmuskerk. De kerk bevindt zich met de begraafplaats en tuin op een eilandje, centraal in Saasveld. De kerk is gebouwd op de locatie van het voormalige roofridderslot Saterslo, waarvan 'Saasveld' de verbastering is. Het slot bestond in elk geval al in 1360 en is later vervangen door het huis Saasveld met bijbehorend landgoed. In 1871 is huis Saasveld afgebroken en is vervolgens de kerk gebouwd. In het water rondom het kerkeiland is voor degene met kennis van de geschiedenis de oude slotgracht te herkennen.

4.15 Saasveld historie

Saasveld kent een rijke historie, die niet meer afleesbaar is aan de locatie. Dit maakt het een interessante opgave voor een beeldende kunsttopdracht. Het kerkeiland en het aangrenzende Gravenbosch vormen een bijzonder decor waarin de historie geplaatst kan worden. Toch lijkt de situatie niet te wachten op een concrete tastbare en blijvende kunsttoepassing. Wellicht kan een bijzondere manifestatie de verbeelding ten aanzien van de locatie meer op gang helpen. Hierbij valt te denken aan immateriële kunst, zoals bijvoorbeeld een jaarlijkse ceremonie of het naspelen van een geschiedkundige gebeurtenis. Ook kan hiervoor kunst ingezet worden die gebruik maakt van nieuwe media: een computerspel gebaseerd op de geschiedenis van het roofridderslot of een film over de historie van Saasveld, waarin hedendaagse bewoners de rollen van hun voorouders vertolken. Een kunstenaar in de rol van projectregisseur lijkt hier een optie.

Slot- en parochietuin

Het idee om de slot- en parochietuin als beeldentuin te benutten, is opgenomen onder 't Stiff.

Deurningen

Het centrale plein van Deurningen, dat op de kaart mogelijkheden voor beeldende kunst leek te bieden, bleek pas heringericht te zijn en al voorzien van autonome beeldende kunst en enkele cultuurhistorische objecten. Opvallend op de kaart was ook de voor Deurningen kenmerkende Deurninger beek. Hier bleken wel interessante aanleidingen te zijn.

4.16 Bruggen Deurninger beek

Over de vernieuwing van de vorm die de beek krijgt in de kern Deurningen is het Waterschap Regge & Dinkel met een 60tal bewoners in 2005 een traject ingegaan om hiervoor een totaalbeeld vast te stellen. Omdat de beek langs een groot aantal privé-tuinen voert, was het van belang de bewoners hierbij te betrekken. In het verlengde van het formuleren van dit totaalbeeld hebben zowel bewoners als het Waterschap en de gemeente zich uitgesproken voor een verbijzondering van de plekken waar de beek de infrastructuur van het dorp kruist. Het gaat daarbij om 5 tot 6 bruggen. Het is zeer interessant om bij de vormgeving van deze civieltechnische kunstwerken een kunstenaar in te schakelen. De directe dialoog met de bewoners maakt de opdracht des te interessanter.

Ook buiten de kern Deurningen worden plannen gemaakt voor de vormgeving van de infrastructurele knooppunten tussen beek en weg. Over de mogelijkheden die hier eventueel nog liggen voor kunstopdrachten wordt in paragraaf 3 nader ingegaan.

Noord-Deurningen

Noord-Deurningen is afgeschermd van de weg die van Nordhorn naar Denekamp voert. Het dorp laat zich niet zien en er is ook geen directe aanleiding om voorbijgangers door middel van een groot autonoom beeld te attenderen op de woonkern. In de bebouwde kom zelf doet zich evenmin een concrete aanleiding voor een kunstopdracht voor.

4.17 Ontwikkelingen Noord-Deurningen

Op dit moment tekenen zich echter twee ontwikkelingen af, die wel interessant kunnen zijn. De eerste is de ontwikkeling van het gebied van de voormalige slipschool ten noorden van het omleidingskanaal en ten westen van de N342. Dit terrein bevindt zich tussen de snelweg en de bebouwde kom en zal ontwikkeld worden door een projectontwikkelaar. Op het moment dat zich in de plannen de mogelijkheid voordoet de inwoners van Noord-Deurningen hier te laten recreëren bij het kanaal, kan het zeer interessant zijn dit gebied met een kunstopdracht te verbijzonderen.

Een tweede mogelijk interessante ontwikkeling is het idee voor grensoverschrijdende bedrijvigheid, dat de gemeente Dinkelland in samenwerking met Nordhorn aan het ontwikkelen is. Het gaat daarbij om het gebied aan weerszijden van de grens bij de voormalige grenspost Rammelbeek. Bij het verder ontwikkelen van dit plan is het belangrijk om vinger aan de pols te houden welke rol beeldende kunst hier kan spelen. Daarbij valt in eerste instantie te denken aan tastbare kunstwerken in de openbare ruimte bij het 'upgraden' van de grensovergang. In tweede instantie kan het ook interessant zijn om te bekijken in hoeverre grensoverschrijdende culturele bedrijvigheid hier een rol kan spelen, in bijvoorbeeld tijdelijke samenwerkingsprojecten tussen Duitse en Nederlandse kunstenaars. Deze zouden bijvoorbeeld kunnen worden ondergebracht in de voormalige douanehuisjes of aan de grensovergang gerelateerde gebouwen, zoals het wisselkantoor.

Havezathe Deurningen

Bezien kan worden of de Havezathe toegevoegd kan worden aan de beeldentuinroute. Zie hiervoor de gelijknamige paragraaf.

5. Kunst in een bijzonder kader

Behalve de opdrachtmogelijkheden die in dit kaderplan gesignaleerd zijn in de kernen en in de buitengebieden, doet zich nog een aantal kansen voor die niet perse gekoppeld zijn aan een locatie of gebied. Deze opdrachten worden hieronder beschreven. Het zijn opdrachten waarvan het resultaat misschien niet perse herkenbaar zal zijn als 'beeldende kunst'; ook zijn het opdrachten -met name 5.2 en 5.3- waarbij het proces dat wordt aangegaan van groot belang is. Dinkelland heeft met dit soort projecten ervaring in de vorm van de deelname aan 'Proeftuin Twente'. Korrie Besems ontwikkelde in dit kader een aantal voorstellen, geïnspireerd door de sagen, rituelen en volksgebruiken van Dinkelland.

5.1 Vormgeving Dinkelland

Hoewel bepaalde kernen al duizend jaar bestaan, is Dinkelland een vrij jonge gemeente. Zij ontstond door de gemeentelijke herindeling van 2001. De relatief grote kern Denekamp ging samen met een aantal kleinere tot zeer kleine kernen. Juist vanwege dit schaalverschil en de rijke geschiedenis van sommige van de andere kernen, moest de naam van de nieuwe bestuurlijke eenheid niet die van één van de kernen zijn. De gemeente dankt haar naam dan ook aan de ligging in het stroomgebied van de Dinkel.

Deze elegante oplossing brengt echter wel een probleem met zich mee: die van de naamsbekendheid. De Dinkel is niet een algemeen bekende rivier en Dinkelland is voor de gemiddelde Nederlander dan ook niet onmiddellijk plaatsbaar. Aan de gemeente dus de schone taak om haar naam letterlijk en figuurlijk op de kaart te zetten.

In de contourennota is aangegeven dat kunst en cultuur ingezet worden ter veraangenaming van de leefomgeving. Deze profilering kan echter sterker uitgedragen worden dan alleen door een opdrachtenbeleid voor kunst in de openbare ruimte. Dinkelland zou zich kunnen profileren als een gemeente waar een rijke cultuurhistorie en een bijzonder landschap hand in hand gaan en het uitgangspunt vormen voor bijzondere kunstwerken.

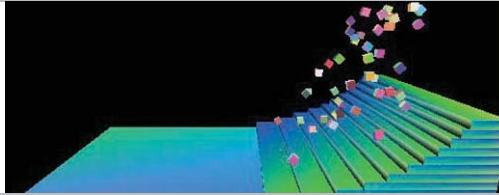
De voorstellen in dit kaderplan zijn de uitwerking van dit beeld. Het in de wereld zetten van Dinkelland op deze manier vereist echter een communicatiestrategie die breder is dan alleen vanuit kunst & cultuur.

Wij stellen dan ook voor om een communicatiespecialist zich over het ontwikkelen van zo'n strategie te laten buigen.

Voor nu benadrukken wij vast het in elk geval belangrijk te vinden om bij het naar buiten treden met informatie over kunst en cultuur dit ook op passende wijze te doen. Passende wijze in die zin, dat een brochure, kaart, wandelroute en dergelijke niet alleen adequate informatie moeten verschaffen, maar ook in hun vormgeving moeten uitstralen dat kunst en cultuur belangrijk zijn in Dinkelland. Wij adviseren u dan ook om een budget te reserveren voor bijzondere vormgeving voor verschillende communicatie-uitingen die op dit gebied ontwikkeld zullen worden. Het budget is bedoeld als dekking van de meerkosten van de bijzondere vormgeving, boven op de normale kosten die uit de voor communicatie gereserveerde budgetten gefinancierd worden.

5.2 Virtueel Naoberschap

Het leefbaarheidsonderzoek dat in 2004 werd uitgevoerd in de kernen van Dinkelland leverde veel informatie op van de bewoners over de punten die zij als positief en negatief ervaren in hun dagelijkse leefomgeving. Eén van de punten die eruit naar voren kwam, was het gebrek aan voorzieningen en plekken voor jongeren in verschillende kernen.

Inspelend op de openbare ruimte waar jongeren zich het grootste gedeelte van hun tijd lijken te bevinden -die van het wereldwijde web- kan een kunstopdracht hen juist daar een 'hangplek' verschaffen. Voordeel is dat de jongeren uit heel Dinkelland met elkaar in contact komen en het gesprek niet beperkt blijft tot de afzonderlijke kernen. Een ander voordeel is dat je jongeren op een manier die op hen is toegesneden betreft bij kunst in de openbare ruimte in zijn meest actuele vorm. Op deze manier kan een lokale webgemeenschap ontstaan, die de virtuele en hedendaagse invulling vormt van het aloude naoberschap.

Een opdracht in dit kader betreft het ontwikkelen, vormgeven en beheren van een virtuele ruimte op het web voor jongeren uit Dinkelland waar jongeren gestimuleerd worden met elkaar in contact te komen. De omgeving moet stimuleren om zelf creatief te zijn, al dan niet op de website zelf.

Midwinterhoornblazers

5.3 Imby (In My BackYard)

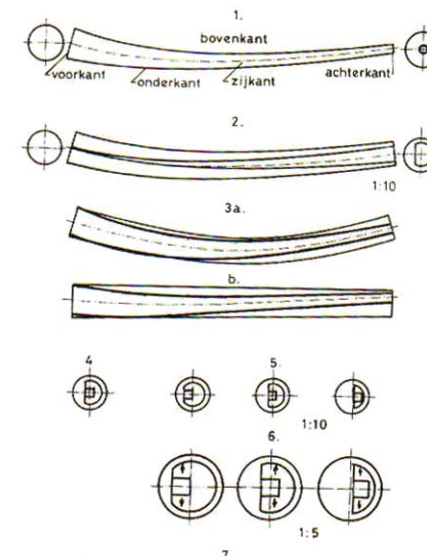
'Nimby' is een anagram dat staat voor de pogingen van burgers om bepaalde ontwikkelingen en voorzieningen tegen te houden, die in hun wijk of buurt dreigen te worden ondergebracht. Onder het mom 'niet in mijn achtertuin' tekenen zij hiertegen protest aan.

De positieve tegenhanger hiervan vormt het uitgangspunt voor het voorstel met als werktitel 'Imby': In My BackYard. Onder deze noemer krijgen kunstenaars de opdracht om te onderzoeken wat er zich eigenlijk in de achtertuinen van Dinkelland afspeelt. Dit kan heel letterlijk, maar ook abstracter worden opgevat.

Doel van de opdracht is aandacht te schenken aan het persoonlijk en specifieke van de bewoners van Dinkelland. Wat houdt hen bezig? Veel van de in het kaderplan voorgestelde opdrachten gaan immers in op het landschap, op de identiteit van de kernen, op de samenhang daartussen en op de gemeenschap die de inwoners samen vormen. Maar die gemeenschap wordt gevormd door individuen, die nu de geschiedenis van Dinkelland schrijven. Hoe leven zij met de tradities van hun omgeving? Hoe luiden hun eigen 'sagen'? En hoe zijn ze verbonden met het landschap waarin ze verkeren?

Opdrachten in dit kader hebben een zacht onderzoeks karakter. Omdat het persoonlijke niet algemeen gemaakt hoeft te worden, mag ook het onderzoek persoonlijk en subjectief zijn. Aan kunstenaars kan de vraag gesteld worden zo'n onderzoek uit te voeren. Vanuit eigen vragen, al dan niet gerelateerd aan observaties van Dinkelland, 'trekken zij het veld in' om specifieke kenmerken van de bewoners te ontdekken. Het onderzoeksproces is daarbij even wezenlijk als het uiteindelijke resultaat. Hoe de ontdekkingen vorm krijgen, zal afhankelijk zijn van de uitkomsten van het onderzoek.

Voor deze manier van omgaan met culturele planologie kan de vorm van een 'artist-in-residence'-programma goed werken. Met nadruk spreken we hier van een programma en niet van een plek: het lijkt ons belangrijk dat juist vanwege de uitgestrektheid van de gemeente Dinkelland en de veelzijdigheid van de kernen die ertoe behoren, opeenvolgende kunstenaars steeds op een andere plek worden ondergebracht.

6. Randvoorwaarden

Voor het realiseren van beeldende kunst in de openbare ruimte zijn bepaalde praktische randvoorwaarden noodzakelijk, zowel voor het doen ontstaan van de kunstwerken, als voor de financiering en het beheer en onderhoud. In deze paragraaf worden die randvoorwaarden in kaart gebracht en voorzien van aanbevelingen.

6.1 Advisering

Zoals bekend is de overheid geen 'oordelaar van kunst' volgens het adagium van Thorbecke. Voor de advisering over kunst in de openbare ruimte zal ook een beroep gedaan moeten worden op deskundigen uit het veld van de beeldende kunst.

Ter voorbereiding op het formuleren van een cultuurbeleid voor de gemeente Dinkelland is er ook een notitie opgesteld over het oprichten van het Platform Kunst & Cultuur Dinkelland. Het is de bedoeling dat dit platform de belangen van de kunst en cultuur binnen de gemeentegrenzen representeert (en niet die van de organisaties waarvoor zij staan). De leden van het platform zijn afkomstig uit de beleidssectoren beeldende en amateurkunst, kunsteducatie, geschiedenis, cultuurbeheer en podiumkunsten/ evenementen.

De breedte van dit platform maakt het tot een uitstekend medium om beeldende kunsttopdrachten uit te zetten en te bekijken op welke manier er met andere initiatieven bij aangesloten kan worden. Voor het adviserende gedeelte is echter een zwaardere inhoudelijke input vereist.

Wij stellen voor een aparte adviescommissie in het leven te roepen voor de beeldende kunst in de openbare ruimte. In de notitie 'procedure kunsttopdrachten Dinkelland' wordt gesproken over een adviescommissie en worden haar taken en verantwoordelijkheden vastgelegd. Wij adviseren u deze nota vast te stellen.

In aanvulling hierop adviseren wij ook een profiel voor de leden van de adviescommissie vast te stellen. Zo achten wij het van belang dat de leden ervaring hebben met kunst in de openbare ruimte, hetzij als kunstenaar, hetzij als adviseur. Ook is het belangrijk dat zij een brede visie hebben voor wat betreft ontwikkelingen op het gebied van de beeldende kunst in de openbare ruimte, maar tegelijkertijd voeling hebben met de mogelijkheden hiervoor binnen de gemeente Dinkelland. Een adviseur van KCO zou zitting kunnen nemen in de commissie, of een door deze organisatie voorgedragen adviseur.

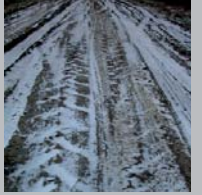
De culturele ambtenaar kan fungeren als ambtelijk ecretaris van de commissie en is belast met de dagelijkse voortgang. Voor het begeleiden van de uitvoering van de kunsttopdrachten kan eventueel op uurbasis een deskundige aangetrokken worden. Dit kan een commissielid zijn, maar ook een kunstenaar van buiten de commissie met ervaring op het gebied van de uitvoering van kunstwerken in de openbare ruimte, idealiter uit de naaste omgeving.

Het profiel van de commissie, de wijze van werving en selectie van de leden, zittingstermijn en wijze van vergoeding dienen te worden vastgelegd in een verordening of reglement. Voor wat betreft de vergoeding dient een onderscheid gemaakt te worden in zogenaamde vacatiegelden voor het bijwonen van vergaderingen en honorarium voor het formuleren van opdrachten en begeleiden van uitvoering. Wij adviseren u een reglement op te stellen waarin deze zaken worden vastgelegd.

6.2 Deskundigheidsbevordering

De ontwikkelingen op het gebied van kunst en openbare ruimte gaan snel. Hoe blijft de ambtenaar die in zijn werkveld hiermee te maken krijgt op de hoogte En hoe geef je vorm en betekenis aan goed opdrachtgeverschap in de praktijk?

Wij stellen voor een werkgroep te formeren van die ambtenaren die in hun werk betrokken worden bij kunsttopdrachten in de openbare ruimte en deze op regelmatige basis door KCO te laten voeden en inspireren. Twee maal per jaar zou deze werkgroep onder leiding van KCO bijeen kunnen komen om het gevoerde beleid te evalueren en te brainstormen over nieuwe mogelijkheden binnen de in dit plan gestelde kaders. Uitwisseling met collega's uit andere gemeentes zou ook een onderdeel van de sessies kunnen uitmaken.

6.3 Partners

Zowel voor het creëren van draagvlak als voor de noodzakelijke inhoudelijke verdieping van de opdrachten voor kunst in de openbare ruimte is het essentieel bij het formuleren van de opdracht ook de vraag naar potentiële partners te beantwoorden. Voor opdrachten in het buitengebied valt hierbij te denken aan bijvoorbeeld het Waterschap Regge & Dinkel, de Dienst Landelijk Gebied, Staatsbosbeheer en het Overijssels Landschap. Voor opdrachten gekoppeld aan infrastructurele ontwikkelingen in de kernen kunnen projectontwikkelaars of bouwers gesprekspartners vormen. Voor het vormgeven van routes en verstrekken van achtergrondinformatie moet in overleg getreden worden met organisaties die actief zijn op het gebied van recreatie, toerisme en monumentenzorg.

Partners kunnen verschillende rollen hebben: informierend, ondersteunend, maar ook als meedenker of zelfs medefinancier. Per opdracht zal in een vroeg stadium bekeken moeten worden welke partners in welke rol bij het proces betrokken kunnen worden.

6.4 Financiering

Ter financiering van de beleidsvoornemens voor een opdrachtenbeleid voor beeldende kunst in de openbare ruimte van Dinkelland is een concept percentageregeling opgesteld. Positief is dat deze breed wordt ingezet voor wat betreft het generen van middelen op diverse investeringen. Eveneens positief is dat de verbinding tussen de locatie die de middelen genereert en die van het kunstwerk wordt losgekoppeld. De opbrengsten uit infrastructurele projecten voeden een kunstfonds (bestemmingsreserve). Op deze manier is er ook financiële ruimte voor projecten die losstaan van infrastructurele ontwikkelingen. Dit is met name van belang voor de kleine kernen. Wij adviseren dan ook in te stemmen met het voorgelegde concept voor de percentageregeling voor beeldende kunstopdrachten.

Daarbij raden wij aan de percentage-regeling ook van toepassing te laten zijn op gronduitgifte. Ook geven wij in overweging om het in te stellen fonds eveneens te voeden met een vaste jaarlijkse bijdrage. Op deze manier kan continuïteit in het opdrachtenbeleid gegarandeerd worden.

Belangrijk aandachtspunt in het financiële kader is de btw. Er dient een duidelijke afspraak gemaakt te worden of de gelden die uit de percentageregeling voortvloeien kunstbudgetten opleveren die in- of exclusief btw zijn. Idealiter zijn de bedragen exclusief btw. Subsidies die in dit kader geworven worden, zijn dat eveneens.

Kunstopdrachten behoeven niet voor 100% gefinancierd te worden met geld uit de bestemmingsreserve voor kunstopdrachten. Er zijn diverse fondsen waarop een beroep gedaan kan worden voor aanvullende financiering, mits aan hun criteria voldaan wordt. Zo financiert de Mondriaan Stichting bijvoorbeeld kunstopdrachten met een vernieuwend karakter, die een landelijke voorbeeld functie kunnen hebben. Ook bij de provincie Overijssel zijn mogelijkheden voor aanvullende financiering voor projecten waar de verhouding tussen cultuur en ruimte centraal staan.

Per opdracht kan bekeken worden of en zo ja welke externe financieringsbronnen aangeboord kunnen worden. Ook is het van belang te kijken of inhoudelijke partners bij een opdracht, die ook bij het gebied of bij de plannen betrokken zijn, een financiële bijdrage of een bijdrage in natura kunnen leveren.

Tenslotte zijn er bij opdrachten vaak mogelijkheden om 'werk met werk te maken', dat wil zeggen de uitvoeringsprocedure van de kunstopdracht zodanig te laten aansluiten op bouw- of grondwerkzaamheden in het gebied, dat geld bespaard wordt, dat vervolgens op een andere manier aan het project ten goede kan komen.

6.5 Inventarisatie/ allocatie & verwijdering/ onderhoud

Dinkelland heeft al kunstwerken in de openbare ruimte. Vooral in Ootmarsum staat al een groot aantal beelden verspreid over de stad, maar ook in andere kernen staan beelden. Het is van groot belang deze kunstwerken letterlijk en figuurlijk in kaart te brengen, om te weten wat er is, maar ook om daar vervolgens een beheer- en onderhoudsplan aan te koppelen.

Inventarisatie

Voor het inventariseren bestaan standaardformulieren, zoals die door lokale en provinciale centra voor beeldende kunst gehanteerd worden. Hierbij ligt de focus vooral op praktische gegevens. Daarnaast zal inhoudelijk onderzoek verricht moeten worden naar de achtergrond van de kunstwerken.

Sinds enige tijd biedt KCO de service aan van de Beeldenwacht. Beeldenwacht ondersteunt gemeentes in Overijssel bij het behoud en beheer van gemeentelijk kunstbezit in de openbare ruimte. Zij biedt ook de mogelijkheid de buitencollectie te inventariseren en te documenteren, en de informatie vervolgens te ontsluiten voor het publiek. Wij stellen voor Beeldenwacht te laten offreren voor het inventariseren van het inventariseren en documenteren van de buitenbeelden in de gemeente Dinkelland.

Het is ook denkbaar dit in eigen hand te houden en de vorm te laten krijgen van stageopdrachten. Om de opdracht beter behapbaar te maken kunnen in dat geval het veld- en het archiefonderzoek van elkaar gescheiden worden en na elkaar plaatsvinden.

Gezien het belang van de opdracht, de deskundigheid die ervoor nodig is, de relatieve haast die ermee geboden is en de hoeveelheid tijd die het begeleiden van stagiaires vraagt, adviseren wij de expertise van Beeldenwacht in te huren.

Allocatie & verwijdering

De bewoonde omgeving is voortdurend in verandering. Het is dan ook denkbaar dat de omgeving waarin een kunstwerk tien of twintig jaar geleden geplaatst is, zó veranderd is dat het werk hierin niet meer tot zijn recht komt. Behalve naar de praktische en technische gegevens van de te inventariseren kunstwerken, zal dus ook gekeken moeten worden naar de relatie van het kunstwerk tot zijn directe omgeving. Komt het op de huidige plek tot zijn recht? Zo niet, zijn er andere plekken waar dit wel het geval zou zijn? Het is van belang degene die de buitencollectie inventariseert ook hierover om advies te vragen.

Behalve herplaatsing van kunstwerken zal bij sommige werken ook de afweging gemaakt moeten worden of onderhouds- of herstelkosten nog opwegen tegen het belang en de waarde van het werk. Ook hierover moet degene die inventariseert en documenteert adviezen geven.

Onderhoud

Eenmaal geïnventariseerd en gedocumenteerd moet voor de buitencollectie een onderhoudsplan worden opgesteld. Hierin worden zowel structureel en preventief onderhoud, als incidenteel onderhoud ter herstel van schade en veroudering opgenomen.

Het is van groot belang bij de te verstrekken kunststopdrachten in de standaardcontracten op te nemen, dat de kunstenaar de technische gegevens van het kunstwerk aanlevert (materialen en kwaliteiten daarin, leveranciers, constructeurs, kleuren en nummers, enz). Deze gegevens vormen de basis voor opname in het onderhoudsplan en kunnen ook geraadpleegd worden wanneer schade wordt toegebracht aan het werk.

Wij adviseren de kosten voor het inventariseren en documenteren van de collectie kunstwerken in de openbare ruimte eenmalig ten laste te brengen van de bestemmingsreserve Kunst en Cultuur. Voor het opstellen van het onderhoudsplan en de structurele uitvoering van het onderhoud zullen middelen gevonden moeten worden bij de dienst die verantwoordelijk is voor de openbare ruimte. Voor de incidentele en eenmalige operatie van allocatie of verwijdering van beelden en eventueel groot onderhoud, zullen de afdelingen die verantwoordelijk zijn voor kunst en cultuur en openbare ruimte met elkaar in overleg moeten treden over de dekking van de kosten.

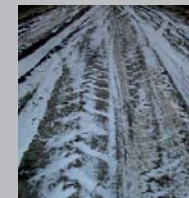
6.6 Voorlichting en publiciteit

Het beleid voor beeldende kunst in de openbare ruimte is bedoeld om het gebied van de gemeente Dinkelland aantrekkelijker te maken, voor zowel de ingezetenen als voor bezoekers. Beide groepen treffen de resultaten van dit beleid aan in de omgeving waarin ze zich bewegen.

Wij achten het van belang om aan de ene kant achtergrondinformatie te bieden over de kunstwerken in de openbare ruimte; aan de andere kant om het publiek al in een vroeg stadium op de hoogte te stellen van de kunststopdrachten die (gaan) spelen.

Voorlichting

De inwoners van Dinkelland zijn over het algemeen betrokken bij de kern waarin zij wonen. Dat er in of bij

hun woongemeenschap kunst in de openbare ruimte gerealiseerd gaat worden, is dan ook belangrijk voor hen om te weten. Bij de vaststelling van het kaderplan kan hierover in de publiciteit getreden worden. Daarnaast is het belangrijk om te communiceren bij het opstarten van een opdracht. De dorpsraden van de verschillende kerken kunnen aanspreekpunt zijn om de bewoners in kennis te stellen van de voornemens en eventueel actief te betrekken in het opdrachtproces.

Website

Voor wat betreft het verstrekken van de achtergrondinformatie kunnen de gegevens die worden verzameld bij het inventariseren en documenteren van de beelden buiten de basis vormen van een publiekstoegankelijke database. Deze kan worden gekoppeld aan de site van de gemeente Dinkelland, al dan niet met een apart 'url'. Een aparte website zou daarbij onze voorkeur hebben. Hierop kan niet alleen informatie verstrekt worden over de opdrachten die spelen, maar ook over de organisaties in de gemeente die actief zijn op het gebied van kunst en cultuur in Dinkelland en de activiteiten die zij ontwikkelen. De site, die vanzelfsprekend wel nauw gekoppeld moet zijn aan de gemeentelijke website, kan het gewenste imago van het kunst- en cultuurminnende Dinkelland versterken. Het is daarbij van belang dat de website zelf ook de uitstraling krijgt, die de begrippen 'kunst', 'cultuur' en 'creativiteit' oproepen. Wij adviseren u dan ook een webdesigner opdracht te geven voor het ontwerpen van een publiekssite waar het kunstzinnige gehalte niet alleen in de inhoud, maar ook in de vorm uitgedrukt wordt.

Beeldengids Ootmarsum

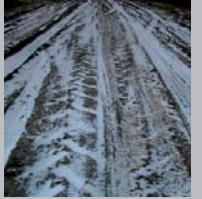
Specifiek voor Ootmarsum zou het uitbrengen van een beeldengids een actie kunnen zijn die bijdraagt aan de versterking van de identiteit van Ootmarsum als kunststadje. De informatie hiervoor kan uit de inventarisatie en bijbehorende documentatie geput worden. Nadat besluiten genomen zijn ten aanzien van de eventuele allocatie of verwijdering van bepaalde beelden, kan de gids geproduceerd worden. De beeldengids moet vanzelfsprekend worden vormgegeven in de huisstijl behorend bij het 'merk Ootmarsum' en dient bij voorkeur tweetalig te zijn (Duits en Nederlands). Informatie over de overige kunstwerken in de gemeente Dinkelland zal in eerste instantie beschikbaar zijn via de informatie-website (zie boven) en via 'Abel'. Voordeel hiervan is dat deze informatie gemakkelijk up-to-date te houden is. In een later stadium kan bezien worden of het ook zinvol is informatie over kunstwerken in de gehele gemeente, al dan niet in de vorm van routes, in druk uit te brengen.

Participatie Abel

'Abel' is een initiatief van het Twents Bureau voor Toerisme. Onder het mom van 'Abel, je persoonlijke reisgids en wegwijzer' wordt aan binnen- en buitenlandse toeristen een smartphone in bruikleen gegeven. Op deze smartphone kan de bezoeker aangeven of hij wil wandelen of fietsen, welke afstand hij af wil leggen en naar wat voor soort informatie zijn voorkeur uitgaat. Op basis van een 'global positioning system' wordt hij vervolgens geattendeerd op bezienswaardigheden langs de route. In het scherm van zijn smartphone verschijnt een icoon, dat na aanklikken een foto laat zien van het object en de bijbehorende achtergrondinformatie verstrekt. De informatiebron is zo op het fietsstuur te klikken of in de hand te houden en is -in tegenstelling tot de meeste reisgidsen- altijd up-to-date.

Het is mogelijk om de informatie over de kunstwerken in de openbare ruimte van Dinkelland onder te brengen bij Abel. Een eerste stap op weg naar het imago van Dinkelland als gemeente die bijzondere dingen doet met kunst en cultuur! Hiervoor is een specifiek opgezette database nodig, die Abel kan gebruiken om de informatie uit op te halen. De kosten voor het bijhouden van dit systeem komen voor rekening van de gemeente.

Wij raden u aan de mogelijkheden te onderzoeken hierin te participeren en een gesprek aan te gaan met 'Abel' over hoe die participatie vorm kan krijgen en welke kosten dit met zich meebrengt. Ook raden wij u aan te bezien of het culturele erfgoed binnen de gemeente eveneens een plaats kan krijgen in dit systeem.

7. Conclusies & aanbevelingen

In het kaderplan voor beeldende kunst in Dinkelland worden de mogelijkheden voor kunstopdrachten in de openbare ruimte geïnterpreteerd. Uitgangspunten bij het plan zijn de karakteristieken van het landschap van de 18.000 hectare tellende gemeente Dinkelland en de wens de identiteiten van de verschillende kernen met kunst te benadrukken.

Dit heeft geresulteerd in het streven elke kern te bedelen met een specifiek voor die leefgemeenschap ontwikkelde kunstopdracht, waarbij in eerste instantie aan elke kern een bepaalde uitingsvorm van beeldende kunst gekoppeld is. Zo beschrijven wij voor Ootmarsum voorstellen voor autonome beelden in de openbare ruimte, voor Denekamp onder andere een in de gebouwde omgeving geïntegreerde kunstopdracht in het centrum, voor Deurningen kunstwerken in infrastructurele zin en voor Saasveld multimediale kunst.

Kunst wordt daarbij ingezet om de identiteit van Dinkelland te onderzoeken, te verbeelden en om de beleving ervan te verbijzonderen en versterken. De afzonderlijke opdrachtbeschrijvingen in dit plan maken inzichtelijk wat er zoal mogelijk is.

De samenhang tussen de verschillende opdrachten is echter essentieel. Uiteindelijk zijn het landschap en de diverse kernen natuurlijk onlosmakelijk met elkaar verbonden op vele niveaus. De opdrachtomschrijvingen zijn daarom zó geformuleerd, dat zij voldoende beeld geven van de mogelijkheden. Tegelijkertijd bieden ze echter nog ruimte om voortschrijdend inzicht, conclusies uit nog te formuleren landschappelijke onderleggers en de toenemende ervaring van de gemeente Dinkelland met interdisciplinaire processen te integreren.

Met het totale aantal geschetste kunstopdrachten kan Dinkelland zeker een decennium vooruit. Op basis van op handen zijnde infrastructurele ontwikkelingen, politieke wenselijkheid of al in gang gezette processen is aan bepaalde opdrachten een hoge prioriteit toegekend. Per jaar zal vastgesteld moeten worden welke opdrachten in dat jaar opgestart kunnen worden.

Naast de opdrachtvoorstellen doen wij in dit plan ook aanbevelingen op de volgende gebieden:

1. Financiering:

- in te stemmen met de percentageregeling voor de financiering van de beeldende kunst in de openbare ruimte (6.3);
- deze uit te breiden met een percentage op de gronduitgifte;
- te bezien of de continuïteit van het opdrachtbeleid beter gewaarborgd kan worden door middel van een jaarlijkse storting in de bestemmingsreserve;
- per kunstopdracht te bezien wat de mogelijkheden zijn voor aanvullende financiering;

2. Communicatie:

- een communicatiestrategie te laten ontwikkelen voor het in de wereld zetten van de gemeente Dinkelland als gemeente waar een rijke cultuurhistorie en een bijzonder landschap de uitgangspunten vormen voor interessante kunstopdrachten (5.1);
- een website te laten ontwikkelen waarop voor bewoners en bezoekers achtergrondinformatie over de kunst in de openbare ruimte van Dinkelland toegankelijk is (6.6);
- de mogelijkheden te onderzoeken om aan te sluiten bij het project 'Abel' voor het toegankelijk maken van informatie over die kunstwerken;

3. Advies:

- een adviescommissie in het leven te roepen uitsluitend voor de beeldende kunst in de openbare ruimte (6.1);
- het profiel van de leden van deze commissie, de wijze van werving en selectie, zittingstermijnen en vergoedingen vast te leggen in een reglement of verordening;

4. Deskundigheidsbevordering:

- de ambtenaren die betrokken zijn bij kunst en openbare ruimte tweemaal per jaar door KCO te laten inspireren en voeden voor wat betreft de ontwikkelingen in dit werkgebied (6.2);

5. Draagvlak:

- per kunstopdracht te bezien of er partners zijn binnen of buiten de gemeentelijke organisatie en grenzen die er belang bij hebben betrokken te worden bij de opdracht (6.3).

Bijlage A: Opdrachtenoverzicht

%

Prioriteit 1:

projecten moeten zo snel mogelijk worden opgepakt vanwege infrastructuurontwikkelingen in de nabije toekomst, politieke wenselijkheid of al in gang gezette processen.

Prioriteit 2:

projecten moeten op niet al te lange termijn worden opgepakt. Een reden kan zijn dat ze de onderlegger vormen van andere projecten of aansluiten bij middellange termijnontwikkelingen

Prioriteit 3:

er zijn op dit moment geen dwingendere redenen om deze opdrachten in een bepaald tijdvak op te pakken. Prioritering binnen deze opdrachten kan gesteld worden aan de hand van bijvoorbeeld geografische spreiding of ontwikkelingen die zich de komende tijd voordoen.

nr	Kern/ opdrachtomschrijving	Budgetrichtlijn in □	Prioriteit
Algemeen/ randvoorwaarden			
6.4	Inventarisatie en documentatie beeldende kunst en de openbare ruimte	pm / Beeldenwacht	2
6.4	Allocatie & verwijdering beelden buitenruimte	pm	3
6.4	Onderhoud beelden buitenruimte	pm	3
6.5	Ontwerp publiekswebsite kunst en cultuur Dinkelland	3.500	3
6.5	Beeldengids Ootmarsum	15.000	3
6.5	Opzetten database Abel	pm / Overleg Abel	2
Algemeen/ opdrachten			
3.1	Adviseur beeldende kunst bij planvorming (diversen)	12.500	1
3.2	Cultuurplanologische pilot	250.000	1
3.3	Kunstopdrachten Kanaal Almelo-Nordhorn	175.000	2
3.4	Noord-Zuidroute: onderzoek en plan	12.500	2
3.4	Projecten Noord-Zuidroute	pm	2
3.5	Verbijzondering Hunenborg	35.000	3
4.2	Basis vormgeving rotondes in Dinkelland	10.000	1
5.1	Vormgeving Dinkelland	5.000	2
5.2	Virtueel Naoberschap	50.000	2
5.3	Imby, procesfase (2 x3.500)	7.000 p/j	3
Denekamp			
4.1	Verbijzondering vormgeving centraal plein	100.000	1
4.3	Zuidelijke rotonde	50.000	1
4.3	Noordelijke rotonde	50.000	1
4.3	Westelijke rotonde	30.000	2
Ootmarsum			
4.4	Aankoop- en opdrachtenbeleid Ootmarsum	15.000 p/j	3
4.5	Kunst langs Lint Molenbeek (3 x 40.000)	120.000	2
4.6	Autonoom beeld De Meijerij	50.000	2
4.7	Vormgeving merk Ootmarsum	6.000	2
4.8	Autonoom beeld in tuin CHIC (gemeentelijke bijdrage)	10.000	3

Prioriteiten

Het grote aantal interessante aanleidingen voor beeldende kunst opdrachten in de gemeente Dinkelland noopt tot het stellen van prioriteiten. Er kan nu eenmaal geen onbeperkt aantal opdrachten tegelijkertijd worden opgestart.

Dit is organisatorisch niet haalbaar.

Daarnaast is het kunnen opstarten van opdrachten ook afhankelijk van de dekking vanuit de reserve Kunst & Cultuur, die gevoed gaat worden door de procentageregeling.

Prioriteiten kunnen gesteld worden op basis van infrastructurele ontwikkelingen waarop met de kunst opdracht aangesloten kan worden, politieke wenselijkheid of al in gang gezette processen. Daarnaast kunnen andere opdrachten pas worden gestart, wanneer aan bepaalde randvoorwaarden voldaan is.

Zo heeft het geen zin een beeldengids voor Ootmarsum te laten ontwikkelen, alvorens de inventarisatie van de kunstwerken in de openbare ruimte heeft plaatsgehad en misschien ook beelden verplaatst of zelfs verwijderd zijn.

pm

Sommige budgetrichtlijnen zijn als pm vermeld.

Dit betekent dat deze posten of bij een andere instantie zijn ondergebracht of dat de betreffende projecten eerst nader uitgewerkt dienen te worden.

nr	Kern/ opdrachtomschrijving	Budgetrichtlijn in □	Prioriteit
Weerselo			
4.9	Noordelijke rotonde rondweg	75.000	1
4.9	Zuidelijke rotonde rondweg	75.000	1
4.10	Vormgeving van centraal plein en/ of straatmeubilair	150.000	1
't Stift			
4.11	Ontwikkelen plan beeldentuinroute; 't Stift; Beeldentuin gemeente Borne; slot-/ parochietuin Saasveld; Engels' tuin, Ootmarsum; beeldentuin Ton Schulten Ootmarsum; Huis te Brecklenkamp; watermolen Singraven, Denekamp; landgoed Everlo, Rossum; havezathe Noord-Deurningen; Oosterveld	7.500	2
4.11	Ontwerpen van een beeldmerk en huisstijl voor de beeldentuinroute:	2.500	3
Tilligte			
4.12	Vormgeving rotonde noordwest	60.000	2
Lattrop			
4.13	Verbijzonderen verbinding met Bergvennen	35.000	3
Rossum			
4.14	Geveltekens in nieuwbouwwijk Maalland	70.000	1
Saasveld			
4.15	Multimediale of tijdelijke kunsttoepassing ter verbeelding van het verleden	75.000	2
Deurningen			
4.16	Vormgeving bruggen Deurninger beek	60.000	1
Noord-Deurningen			
4.17	Kunstopdracht voor gebied voormalige slipschool	pm	3
4.17	Kunstopdracht herinrichting grensovergang	pm	3
4.17	Tijdelijk kunstprojecten in samenwerking met Duitse kunstenaars	pm	3

Literatuur

GEMEENTE DINKELLAND/ BELEID:

- Contourennota Cultuurbeleid Gemeente Dinkelland 2005-2008
- Notitie Basisuitgangspunten KOR
- Percentageregeling Beeldende Kunst Dinkelland (concept), 22.9.2005
- Regeling voor toepassing van beeldende kunst in de gemeente Dinkelland, 6.2005
- Instellen van het platform Kunst en Cultuur Dinkelland, 22.9.2006
- Rotondes. Voorstel inrichting rand- en wijkontsluitingsweg. Bügel Hajema adviseurs in opdracht van de gemeente Dinkelland, 15.9.2003
- Voorstel voor de inrichting van de rotonde entree Denekamp, Bijkerk c.s., in opdracht van de gemeente Dinkelland
- Herinrichting Centrum Denekamp, vastgesteld 17.3.2005
- Structuurvisie Denekamp Centrum, vastgesteld 16.12.2004
- Ootmarsum ontwikkelt. Toekomstvisie voor de toeristische hoofd stad van het Oosten, 2020. Conceptversie 4a - 09.11.2005
- Gemeentelijk Groenplan Dinkelland. Algemeen beleid, 28.4.2005
- Beleidsnota recreatie & toerisme (concept), 10.4.2003
- Wat vindt de burger ervan? Waardering van de gemeentelijke dienstverlening, 16.8.2004
- Leefbaarheidsonderzoek Dinkelland (concept), 11.8.2004

GEMEENTE DINKELLAND/ VOORLICHTING:

- De gemeentegids 2005-2006
- Dinkelland in-zicht, 5.2005
- Dinkelland in-zicht, 12.2005
- Monumentaal Dinkelland, Uitgeverij Broekhuis, 2002
- Ootmarsum, Kunst In Sterrenbeelden

PROVINCIE OVERIJSSSEL:

- Arrangement cultuurbereik 2005-2008. Provincie Overijssel-gemeente Dinkelland (algemeen deel), 17.2.2005
- Toeristische Overstappunten Overijssel (TOP), 6.2005
- Ruimtelijke ordening. Nieuwe verhoudingen, nieuwe kansen, 23.1.2006
- Gebiedsprogramma 2005-2007 Noordoost Twente, 4.2005
- Streekplan Overijssel 2000+, 5.2005
- Door of om Weerselo. Ontwerpplan in hoofdlijnen voor de verbetering van de traverse N343 door Weerselo, 2.2004
- Oostvariant N343

Culturele Raad Denekamp, Kunstige Kijk op Denekamp, Denekamp, 2004

KCO:

- Kunst en Openbare Ruimte 2005-2008
- Beeldenwacht Overijssel, Zwolle, 2005
- Langs spirituele en magische plaatsen in Overijssel, Zwolle, 2005

Proeftuin Twente, 'Sagen, Rituelen, Volksgebruiken', Diepenheim, 6.2004

Mondriaan Stichting/ Praktijkbureau Beeldende Kunstopdrachten, Notitie beeldende kunst in de ruilverkavelingen Weerselo-Dulder en Saasveld-Gammelke, Amsterdam, 29.3.1996

Belvédère, Landschappen met toekomstwaarde. Cultuurhistorische karakteristieken van de nationale landschappen, Utrecht, 5.2005, pp. 35-37

Landview, Praktijkgericht onderzoek naar aardkundige, archeologische, historisch-geografische en historisch-bouwkundige elementen in Noordoost Twente, Hoorn, 1999

Het Oversticht, De cultuurhistorische Atlas van Overijssel/ Gemeente Dinkelland, Zwolle 2002

S.A.B., Plan 'Lint Molenbeek', Arnhem, 1993

Waterschap Regge en Dinkel, Waterschapskaart, 2003

VVV

- Kuierroute 29: Rossum/ Volthe, Culturo, 10.1998
- Kuierroute 30: Weerselo/ Saasveld/ Lemselo, Culturo, 10.1998
- Kuierroute 31: Lattrop/ Lage/ Breklenkamp, Culturo, 10.1998
- Kuierroute 34: Ootmarsum, Culturo
- Fietsgids Twente en Duits grensgebied, den Haag/ ANWB, 2004

Gesprekspartners

- dhr H. van Zuilekom, wethouder cultuur gemeente Dinkelland
- dhr J. Scholten Meiling Lenferink, cultureel ambtenaar gemeente Dinkelland
- dhr.G. Davina, gemeente Dinkelland
- dhr. Th. Evers, gemeente Dinkelland
- dhr. J. Smelt, coördinator water gemeente Dinkelland
- dhr G. Buist, adviseur Musea & Erfgoed, KCO
- dhr. Kwakkel, Waterschap Regge en Dinkel
- dhr. J. Brinkman, Waterschap Regge en Dinkel
- dhr. F. Tjihuis, Waterschap Regge en Dinkel

Websites

www.oversticht.nl
www.atlas-cultuurhistorie.nl
www.vandeinse.nl
www.erfgoeddenekamp.nl
www.demolenstichting.nl
www.geocities.com/twentschgenootschap
www.natuurlijk.nl
www.overijsseltoerisme.nl
www.landschapoverijssel.nl
www.gobt.nl
www.wrd.nl
www.uitmetabel.nl
www.rend.esrinl.nl
www.sigma-m.nl
www.belvedere.nu
www.kunstnootmarsum.nl
www.proeftuintwente.nl
www.singraven.nl
www.naturadocet.nl
www.dorp-rossum.nl
www.dinkelland.nl
www.deurningen.nl
www.weerselo.nl
www.ootmarsum.net
www.lattrop-breklenkamp.nl
www.hetstift.nl

C

coördinatie: Let Geerling
advies/ plan: Nanon Soeters & Jan Samsom

opdrachtgever:

